РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV, UL. STALOWA 25 m 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П.К.О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ*: В ЕВРОПІ 8 ЗЛ., ПОЗА ЕВРОПОЮ 2 ДОЛ. РІЧНО. ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕДПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК V. **ЖОВКВА. ЛЮТИЙ 19 7 РОКУ** **ЧИСЛО 2 (50).**

Ознаки доброї літературної мови.

Бесіда.

3. Чистота мови.

Кожний, хто дбає про добрий розвиток своєї літературної мови, звичайно пильно дбає найперше про чистоту її. Знаємо письменників, що довгими роками пишуть і виправляють навіть маленькі твори, бо все звертають велику увагу й на саму мову їх. Чиста, милозвучна мова завжди притягає до себе читачів і сильно впливає на них. Письменники, що не мають доброї чистої мови, великими не будуть.

Чистоті літературної мови сильно заважає неправильне вживання архаїзмів, локалізмів, варваризмів, невдалих неологізмів та вульгаризмів, а тому кожний, хто пише, пильно їх вистерігається.

1. Архаїзмів, цебто старих виразів у кожній мові дуже багато, бо мова невпинно росте, а слова народжуються, живуть і завмирають. Час від половини XIX го віку особливо був вельми родючий для розвитку нашої мови, бо за цей час сотні слів, що давніш вільно вживалися, вийшли зовсім із ужитку. Отож архаїзмами звемо слова та форми завмерлі, що давніш існували в мові, а тепер у мові літературній не вживаються, напр. тепер кажемо *ховати*, а не *хоронити*, *благословляти кого*, а не *кому* і т. д. Слова й форми не вмирають відразу в цілій мові, — завмерши в мові літературній, вони звичайно довго ще живуть по різних говорах, особливо архаїчних, а тому тільки літературна мова показує, що вважати за архаїзм.

У звичайній мові архаїзми псують чистоту літературної мови. Але добрий майстер слова може використати їх і для прикраси свого стилю: так, описуючи давноминулі часи, письменники часто надають архаїстичного забарвлення мові своїх героїв, а це тільки прикрашує мову й збільшує ціну твору. Так само в речах поважних (напр. у Євангелії) архаїзм надає величности мови.

Архаїзми можуть бути в окремих словах (метати, вергати, борзо і т. ін.), у формах (весь, правопись, отцев*и*, на кон*и*) і в складні (хто с у т ь брати мої).

Ось трохи словних архаїзмів, тепер уже не вживаних у літературній мові (архаїзм у дужках, а поруч нього сучасна вживана літературна форма: (барзо) дуже, (бодрий) бадьорий, (борше) скоріше, (братанич) племінник, (братанка) племінниця, (вергати) кидати, (весь) ввесь, (видіти) бачити, (вітчина) батьківщина, (власть) влада, (воздух) повітря, (воняти) смердіти, (воробець) горобець, (вош) воша, вчити кого чого (чому), (глубокий) глибокий, (город) місто, (днесь) сьогодні, (завтра) взавтра, (звати) кликати, (звізда) зоря, (ковтки) сережки, (кормити) годувати, (красота) краса, (критися)

ховатися, (лож) брехня, (месть) помста, (встеклий) скажений, (встид) сором, стид, (миш) миша, (много) багато, (но) але, (обиджати) кривдити, (обичай) звичай, (ожидати) ждати, (окружати) оточувати, позавчора (оноді), (освободити) звільнити, (отворити) відкрити, (перун) грім, (побіда) перемога, (побідити) перемогти, (празник) свято, (свобода) воля, (случай) випадок, (совість) сумління, (тишина) тиша, (царити) панувати і т. ін.

2. Неологізмами звемо новостворені слова й вирази. Вони потроху, але завжди заступають існуючі слова й вирази. Новостворене слово перше довгий час живе поруч старого, точучи з ним завзяту боротьбу за існування; добре створений неологізм скоро приймається в літературній мові, а попереднє слово помалу старіє й переходить до групи архаїзмів. За останні 20 літ життя української мови, повстали в нас, особливо ж від 1917-го року, сотні нових слів і виразів; це не будуть чисті неологізми, бо багато з них знані були в мові народній, тільки мало вживалися в мові літературній, а тепер стали загальнознані, напр.: воднóчас, воднóраз, правити — бути чим, за редакцією, призводить до незадоволення, задовільний, виховний, панівний, навчальний і т. ін. Найкраще витворений неологізм напочатку здається нам дуже чудний; нема сильнішої консервативности (традиційности), як консервативність мовна: кожне нове слово чи вираз, поки до нього не звикли, все видається недобре й чудне. Але треба пам'ятати, що без неологізмів не було б поступу в мові, а тому добре створені неологізми ніколи не шкодять чистоті літературної мови; в творах П. Куліша на свій час було дуже багато новотворів, а сьогодні до них усі ми позвикали.

3. Варваризмами звемо непотрібні в нашій мові чужі слова й чужі звороти. Вони сильно засмічують кожну літературну мову, чому кожна мова конче оминає їх. Не говоримо тут про ті чужі слова й вирази, що вже здавна в нас знані, загально прийнялися, поширилися, або не мають добрих заступників нашими словами, — такі слова й форми збагачують літературну мову, особливо там, де мова своїх добрих слів не має; такі слова не вважаємо за чужі, це не варваризми. Але вживати чужих слів і виразів тоді, коли існують на те саме й свої добрі слова й вирази це шкодити чистоті своєї літературної мови; для чого казати: репарувати, дементувати, віднести побіду, уділити благословенства і т. ін. варваризми, коли наша мова знає на це зовсім добрі свої: поправити, спростувати, перемогти, поблагословити.

В інтелігентній мові допускаються ті чужі слова, що їх справді не легко замінити відповідними своїми.

Довговікове сусідство українського народу з росіянами й поляками принесло до нашої мови багато русизмів та полонізмів не тільки в окремих словах, але й у цілих виразах; багато з них давно вже набули собі всіх прав громадянства, і не вважаються за варваризми, бо для заміни їх не маємо ліпших своїх. Але чимало є й таких виразів, особливо полонізмів у мові галицької інтелігенції, що для нашої мови нічого нового не вносять, бо існують рівнобіжні й свої вирази. Правда, за останні 20 літ, коли народилася всеукраїнська літературна мова, одна для цілого українського народу, процес очищення нашої мови від непотрібних русизмів та полонізмів сильно зріс і дав уже корисні наслідки.

Ось трохи найчастіших русизмів, у літературній мові не вживаних (русизм у дужках, а поруч нього вживана літературна форма): (безпощадно) без жалю, (бойкий) моторний, (виключно) тільки, (водопровід) водогін, (Ворскла) Ворскло, (жар) запал, (жара) спека, (жемчуг) перли, (заниматися) займатися, працювати, (заставити) змусити, (знаменитий) славний, (Кременчуг) Кременчук, (Лубни) Лубні, (морщина) зморщка, (неділя) тиждень, (отворити двері) відчинити двері, (очевидець) самовидець, (очки) окуляри, (Польша) Польща, (предсідник) голова, (Прилуки) Прилука, (Ромни) Ромен, (слідуючий) такий, наступний, дальший, (тил) запілля і т. ін.

Ось низка полонізмів, у літературній мові не вживаних: (бадати) досліджувати, (взглядно) щодо, (відзеркалювати) відбивати, (вкоротці) незабаром,

(второк) вівторок, (доптати) топтати, (жеґнати) прощати. (живло) сила природи, (жичити) зичити, (запалка) сірник, (зошит) зшиток, (клякати) ставати на коліна, (лаба) лапа, (морд) душогубство, (мужатка) молодиця, (обоятний) байдужий (овшім) так, (пудити) лякати, (пудло) коробка, (пукати) стукати, (трутити) кинути, цілувати руки (по руках), (слюбувати) присягати.

Особливо пильно треба стерегтися чужих нам виразів, просто перекладених із чужої мови, — це т. зв. кáльки. Такі чужі вирази сильно в'їдаються в нашу мову, бо про їх чуже походження не всі знають, чому й не оминають. Чужі слова відразу розпізнаємо, а чужі вирази знає тільки той, хто знає й мови чужі. Ось приклади польських виразів, сильно закоренілих у мові галицькій (їх подаємо в дужках, а суспіль — вираз літературний): (пересічний, przeciętny) середній, (не від речі, nie od rzeczy) до речі, (віднести побіду, odnieść zwycięstwo) перемогти, (відніс рану, odniósł ranę) ранений, (обняти керівництво, objąć kierownictwo) став керівником, (викиди совісти, wyrzuty sumienia) докори сумління, (надслухувати розмову, nadsłuchiwać rozmowę) прислухуватися до розмови, (виповісти війну, wypowiedzić wojnę) оголосити війну, (вложив шапку, włożył czapkę) зодягнув шапку, (отворити книжку) розгорнути книжку, (вчасна весна) рання весна, (з черги, z kolei) потім, далі, (проблем уймається) проблема розуміється, ставиться, (доконано об'єднання, dokonano) об'єдналися, (обходити свято, obchodzić święto) святкувати, (рей вести, rej wodzić) перед вести, передувати, (улягає впливові, ulega wpływowi) піддається впливові, (перевести, przeprowadzić) зробити діло і т. ін.

Дуже занечищує нашу мову й чужа словозгода, цебто чуже нам словосполучення. Найчастіші помилки тут — неукраїнське вживання відмінків. Так, за російською мовою в нас говорять: (дякую вас) дякую вам, (вжити слово) вжити слова, (сміятися над бідою) сміятися з біди, (оженитися на кому) оженитися з ким, і т. ін.

Галицька мова переповнена подібними полонізмами: (боронити мови) боронити мову, (вбивство на злодії) вбивство злодія, (шукати за чим) шукати чого, (вимагати на браті) вимагати від брата, (вітай нам, witaj nam) вітаємо тебе, (зробив враження на браті) зробив враження на брата, (Київ столицею) Київ столиця і т. ін.

4. Провінціялізми чи локалізми, цебто місцеві слова, форми й вирази, звичайно не допускаються до літературної мови, бо занечищують її. Боротьба з місцевими виразами в нашій мові дуже тяжка, — остаточно окреслених норм літературної мови ще не маємо, чи правильніш — не всі ще їх визнають, а це широка дорога до панування провінціялізмів у мові навіть там, де їх зовсім непотрібно. Довгі віки західньоукраїнська літературна мова була відірвана від мови східньоукраїнської, а це й поробило поміж ними глибокі різниці. А між тим літературною мовою остаточно стала мова східньоукраїнська, головно київо-полтавська, і таким чином західньоукраїнські різниці перейшли до групи провінціялізмів. Але в Галичині з 1917 року йде надзвичайно сильний процес створення однієї літературної мови, а місцеві вирази поволі зникають із літературної мови.

На своєму місці вжиті, як розмова селянська, провінціялізми стають стилістичною окрасою мови, напр. у творах В. Стефаника, Черемшини й ін. Але заміняти літературну мову на мову мішану, провінціяльну — це шкодити розвиткові нашої літературної мови й непотрібно затягувати її устійнення. Всі праці наукові, науково-популярні, публіцистичні, всі твори красного письменства, де нема потреби віддавати місцеву мову дієвих осіб, всі наші публічні промови і т. ін., усе це мусить бути зовсім чисте від місцевих елементів. Мішана мова, складена з елементів літературних і місцевих, тепер сильно шириться в Галичині, як переходова до мови чисто літературної.

Ось трохи західньоукраїнських локалізмів, у літературній мові не вживаних (локалізм у дужках, а поруч нього лі-

тературна форма): (братчик) братік, (глядати) шукати, (горівка) горілка, (гуляти) танцювати, (дусити) душити, (жию, жиєш, жиє...) живу, живеш, живе, заболіла мені (мене) голова, (зазуля, зезуля) зозуля, (зимний) холодний, (зойк) крик, (кніт) ґніт, (когут) півень, (колисати) колихати, (кпити) насміхатися, (ликати) ковтати, (лищати) блищати, (паде) іде дощ, (пиріг) вареник, (рабувати) грабувати, (схнути) сохнути, (титонь) тютюн, (тямити) пам'ятати, (хосен) користь, (хосенний) корисний і т. ін.

5. Вульгаризми, цебто простацькі вирази, особливо часті в тій мові, що має багато провінціялізмів. Їх мусимо геть уникати, бо вульгаризми не тільки занечищують мову, але й псують її красу. Так, скажемо, в Галичині в літературній мові часті ще форми: вженитися, вжесточитися й т. ін. замість літературних: оженитися, ожесточитися (архаїзм, частіше: озвіріти). На Наддніпрянщині часом кажуть „карасина“ замість загального гас чи ґаз. Звичайне в Галичині „пукати“ — вульгаризм для літературної мови. Правда, й вульгаризми часом мають свою долю, бо ось скажемо „кумедний“, „яблуко“ стали в нас літературною формою.

Особливо пильно треба вистерігатися вульгарізмів там, де вимагається найчистіша зразкова літературна мова: в усьому тому, що публічно читається (переклади св. Письма, вірші) як і взагалі в публічних промовах.

Хто хоче докладно познайомитися зо всім, що занечищує нашу літературну мову, нехай користується нашим „Словником місцевих слів, у літературній мові не вживаних“. (Кінець буде).

Іван Огієнко.

Зловживання *в-у*.

Стаття дискусійна.

Як відомо, милозвучність української мови, чи краще вимови, спирається м. ін. на вмілому чергуванні *в* та *у* як прийменник в, або наростків, та сполучників *і-й*. Коли б вивчити добре проф. Огієнка: „Рідне Писання“ ч. І, § 238, то можна б писати й говорити майже правильно, бо ж подано там аж 14 правил, як уживати цих звуків, а всі вони легкі й зовсім ясні. Та численні правила з одного боку показують, що дана справа дуже пливка й тим самим досить довільна (див. розд. 3, 4, 5), з другого ж боку звичайну людину знеохочують своєю численністю, й вона хапається двох-трьох маркантніших правил, занедбавши всі інші, та — ними зловживає. Непереглядні приклади такого зловживання дає нам, на жаль, преса, ба й література.

Накопичення голосних у реченні, що спричиняють „гикавість“ вимови, ніби їзду по замерзлих грудках, як і сполуки численних приголосних, що вимагають мозольної праці мовного приладдя, легко пересвідчили нас про потребу правил милозвучної вимови, й ми пішли за ними, але через нашу неточність — як сказано — зазловживали, і вимову та правопис іще гірше попсували. Мені здається, що найбільш прогріхів робимо щодо *в-у*. Поки висловлю свою думку, як з ними поводитися, подам оце про них кілька завваг.

1. Правдивий приголосний *в*, що при його вимові верхні зуби повинні торкнутись долішньої губи, є в нас тільки перед голосними: ва, во, ву, ві, ви, ве, та ще виразніш перед йотованими, відділеними від нього апострофом. Таке *в* у вимові ніколи не є ані прийменник, ані наросток.

2. Правдивий голосний *у*, вимовлений самостійно, або на початку слова, чи по голоснім, мусить прорватися через затиснену перед тим гортанку, а по приголосних через них. У вимові *у*, що прорвалось через гортанку, ніколи не є ані прийменник, ані наросток поміж плавко виголошуваними словами. Цю ролю воно може сповняти тільки або на початку речення, або по виразній затримці в мові. В інших випадках виступає *у*, прорване через приголосний, утворюючи з ним склад: „він у хаті, він умер“.

3. В цьому останньому випадкові бренить це *у* вже не по-своєму, а так, як

те *в*, що про нього хочу тепер сказати. Отож те *в*, що в нашій мові є наросток, або прийменник, як і *в* по голоснім, не вимагає торкнення губи зубами, і є своєрідний двозвук. Та я на назву „двозвук“ не дуже пристаю, бо є це, власне кажучи, окремий звук, що ніде не прориваючись, проходить лагідно через зложені в трубку губи. Чи скажете *ов*, чи „віз у стодолі“, чи „він учитель“ — та й чи так воно буде написане, чи може *оу*, „віз в стодолі, він вчитель“ — завсіди в плавкій вимові ви почуєте один і той сам звук із його окремим, тільки для нього характеристичним, бренінням. Письмо ідентифікує цього звука раз із виразним *в*, то знов із виразним *у*, та йому в вимові байдуже — він усе однаково бренить. Тільки ж не забуваймо, що в азбуці дано йому все таки тільки букву *в*, знову ж граматика каже, що прийменником є засадничо *в*. Відкладаючи полагоду цієї справи до кінцевих висновків, я, як підготову до них, подам ще дальші завваги.

4. Сутичка *в* з приголосними, та ще й того зо згадуваним бренінням, тільки теоретично видається така немила. На ділі вона немила перш усього з губними, та вже тільки трохи з зубними. Але з тими, що при них працює глибше мовне приладдя, ця сутичка зовсім не „страшна“. Обставмо *в* з обох боків такими приголосними як: *ґ*, *ť*, *к*, *х*; *л*, *р*; *й*; *ж*, *ч*, *ш*, *щ*, а навіть *н*, *д*, *т* — чи ж вимова буде така немила? Прикладів не подаю, щоб не розтягати статті.

5. Коли роздумую над тим, чи часто вживати *у*, отже й там, де могло б бути *в*, приходить мені на думку психологічний підхід до цієї справи. Часте „укання“ в мові надає їй питомий визвук, що зовсім не висловлює гарного психічного настрою. Це якесь притишене муркотіння замкненої в собі людини з похиленою головою та підлобним поглядом. Коли прислухаєтесь до мови замкнених в ярах подоляків, чи надбужанців, або поліщуків, що малими гуртками скупчені на сухіших островах, то ствердите, що в них *у* витиснуло й *о*, а мова начинена немилим мурмильним „уканням“. Але послухайте голосної, веселої, відкритої, розсміяної мови степовика чи верховинця — там виразне, голосне *о* не дається здеформувати. (Тим вияснюється й прийняття в Галичині до літ. мови прийменника „зі“, аналогічно до частого в загальній укр. літ. мові наростка „зі“, хоч народ уживає тільки прийменника „зо“, але, на жаль, здеформованого на „зу“, що потягає за собою „укання“ в наступному слові: „зу студоли“ тоді, коли „зі“ не допускає до цього: „зі стодоли“. Та я цего „зі“ не обороняю!). Чеська, безперечно співна й весела мова, любується в відкритому *о* так, що навіть своє *у* тим *о* попереджає, не кажу вже про італійську, еспанську й т. п., де того *у* так мало в стосунку до *о*. Виразне *у*, як прийменник, панівне в російській мові, зате в нас панує *в*.

6. Щодо значення, також не завсіди *у* може заступити *в* але навпаки — все можливе, а це знак, що *в* у нас панівне. Вистачить один приклад: я можу сказати: „*У* нас були гості“, або „*В* нас були гості“, але: „Лихо лежить в нас самих“ я йнакше сказати не можу.

7. Відомо, що кожна мова дбає про економіку часу та з'усилля. Противиться цьому прибільшування голосних, бо кожний голосний прибавляє новий склад. Розуміється, не можемо цього посувати до абсурду й керуватись треба „духом мови“, але ясно, що там, де дух нашої мови не вимагає здецидованого *у*, вживати його ми не повинні.

8. Може все досі сказане не має такого великого значення щодо *в*-*у*, як закон ритміки та реченевого, чи логічного наголосу нашої мови. На жаль, проф. Огієнко згадує тільки про наголос у слові А проте в нашій мові може більш, ніж у кожній іншій про милозвучність рішає ритміка, що в її обсяг входить також реченевий наголос. Я обстоюю погляд, що змінливість нашого словного наголосу, — це вплив вимог ритміки, а факт краси й багатства народньої пісні залежить також від ритмічности української мови, як і прекрасні народні оповідання. Тут не йде виключно про поетичну мову в стислішому значенні. Наша мова любить ритм у будові речень, чи буде це буденна балачка, чи

оповідання, поезія, чи науковий виклад. Літературна мова може творити з народнього матеріялу форми слів, які хоче, може й позичати чужих слів, але складати їх у мовні фігури мусить за законами синтакси й ритміки народньої мови, бо йнакше затратить свій народній характер.

Отож добрі й дуже потрібні правописні правила, та ще й так гарно й ясно складені, як це зробив проф. Огієнко, бо вони стоять на сторожі правильної, безпосередньої сполуки слів, але водночас мусять вони бути такі гнучкі, щоб кожної хвилі слухняно піти за вимогами ритміки. Вона ж вимагає, щоб часом *у* було там, де за правописними правилами повинно бути *в*, і навпаки. Значить, коли чергуємо *в-у*, то перш усього вслухаймося в ритм речення, а навіть його фрагменту, припильнуймо, щоб реченевий наголос не потерпів від вставлення цього, чи того звука, й аж тоді подивімось, чи в даному місці немає завеликого прогріху проти дотичного правописного правила. Значить, *в-у* повинні дійсно чергуватися в реченні, а не повторятися, хоч би це не зовсім відповідало правилам. Вислови типу: „у нас у хаті", „учитель учить" — „була в нього в хаті", „наша вчителька вчила вчора" написані докладно за відповідними правилами, та проте вони бренять немило, бо одні „укають", другі „вифоркують", головно ж, у цих як і в тих немає доброго ритму. Скажіть: „у нас в хаті", або „в нас у хаті" — „вчить учитель", або „учить вчитель" і т. д. й ви зараз таки почуєте якесь приємне вдовілля, викликане питомим ритмом нашої мови, хоч написане це проти правил „милозвучности". Чергувати *в-у* треба нераз навіть тоді, коли між них вставлено багато слів, а часом і в окремих, чергових реченнях показується ця ж сама потреба.

Із третьої моєї завваги виходило б, що байдуже, як ми напишемо прийменникове та наросткове *в-у* — його вимова й так своєрідна й однакова. Воно так, але при навчанні в школі учень силується вимовляти всюди дану букву так, як вона бренить самостійно, й через те деформується при читанні вимова. Тому правопис не може бути байдужою справою.

Які ж висновки з усього сказаного? Всі правила, що їх подав проф Огієнко, дуже добрі й доцільні, але тільки тоді, коли їх усіх придержуватись та про всі пам'ятати. Однако ж до них треба ще додати:

1. Основний прийменник у нас *в*, а не *у*, то ж надуживати цього *у* не можна.
2. Наросток частіш *у*, ніж *в*, яким зловживати не треба.
3. Головним керівником виміни *в-у* є в нашій мові ритміка, й тому її вимогам слід підчиняти всі дотичні правила Радше проти правил, ніж проти ритміки.
4. В сумнівних випадках радше писати прийменник *в*, ніж *у*, а з наростком навпаки.

Sierpc. Яків Романенко.

P. S. Ритміка мови — душа вимови, й її завжди треба мати на увазі. Я багато раз підкреслював уже значення ритмічної павзи, що руйнує граматичні правила „милозвучности". Але звертаємо увагу наших Читачів на нашу статтю в ч. 11 (47): Гнучкість української мови, де в завданні 415 докладно вияснено цю справу; звертаємо увагу особливо на § 5 та на закінчення § 15: „В живій вимові та в віршах чи взагалі в ритмічній мові цих правил не завжди дотримуємо, а то тому, що по перерві (по павзі) в живій мові легше дальше слово починати на голосну, аніж на приголосну" (ст. 486). Див. іще мою статтю: „Інтонація в реченні" РМ 1936 р. ч. 1 ст. 1-12.

Наша мова

Осміяна, погорджена, забута,
Ти довго ниділа все в порохах...
І в душу ллялася думок чужих отрута,
Чужі слова бреніли на устах.

Та раптом сонце волі заясніло,
Розвіялась ворожих сил імла...
І стрепенулося твоє завмерле тіло,
І квітом чарівним ти ніжно розцвіла.

Квіток тих запашних весняні аромати
Розлинулись ген-ген далеко по землі,
І втіху молоду понесли з хат до хати
У кожнім хуторі, у кожному селі.

Прага

А нині йдеш ти кроком переможним
До щастя мрій, до сяйних височин...
І зором дивиться услід тобі побожним
Твого народу вільний, гордий син.

Борис Лисянський.

Складня української мови.

Основні члени речення.

2. Числівниковий підмет.

Числівники *два*, *дві* вимагали по собі в давнині двоїни: з бігом часу ці числівники потягли за собою й решту прикметникових числівників, цебто *три*, *чотири*, що так само стали вимагати по собі двоїни. В мові українській двоїна по цих числівниках у роді жіночому й ніякому позісталася незмінно аж досі: дві корові, три слові й т. ін., але в роді чоловічому множина давно заступила двоїну: два столи. Правда, назовний множини може легко заступати двоїну і в роді жіночім та ніякім: дві корови, три слова й т. ін. Докладно розповідаю про це далі (див. історія числа).

Числівники кількісні *п'ять*, *шість* і далі були вдавнину збірними йменниками, а тому вимагали по собі родового множини (genetivus partitivus): седмь дьнии[1]. Числівники: *п'ять*, *шість* і т. ін. були роду жіночого й змінювались, як іменники основ на *і*. Цю субстантивність наші числівники з часом утратили, але колишня форма йменника по них (цебто родовий) полишилася й тепер. Правда, поза назовним та знахідним відмінками стародавнє сполучення вже зникло, і йменник паратактично наслідує відмінок числівника: п'ять слів, але: п'ятьом словам, п'ятьма словами, на п'ятьох словах.

Таксамо й кількісні прислівники вдавнину були збірними йменниками, а тому й вони вимагали по собі родового однини від слів збірних, і множини від інших, що лишилося в нашій мові й тепер: багато дров, мало праці, скільки слів.

Словосполучення: *три слові*, *п'ять яблук*, *багато столів* і т. ін. з синтаксичного погляду складають одне граматично неподільне ціле, що в реченні править за підмета або за прямого об'єкта. Сполучення такого підмета зо своїм присудком дуже цікаве, і я трохи докладніш спинюся тут на ньому, бо воно завжди має в нас і практичний характер. Справа в тому, що сполучення числівникової форми (числівника з родовим іменника) зо своїм присудком буває подвійне, а саме: *Три козаки приїхали*, або: *Три козаки приїхало* (західньоукраїнське: *Трьох козаків приїхало* — з польського), обидві формі однаково часті. Що ж це за форми?

Форма: *Три козаки приїхали* старша й панує в східньоукраїнських говорах і в мові літературній; добре відома вона й у говорах західніх, але рідша. Це форма підметова, де за підмета править *три козаки*, цебто сполучення числівника з родовим іменника, на питання *хто*. Сполучення числівника з родовим однини чи множини ми завжди сприймаємо за форму множинну, а тому нормально присудок мусить бути тут конче у множині. Давнина знала власне тільки таку форму. Напр.: Єв. Мар. XI в.: Испльнишася осмь дьнии Лк 2^{21}. Супр. Рук. XI в.: Пѧть ихъ рѣша. Лавр. Літ.[2]: Приѣхаша пять мужь 369 (1184); Там само, вид. 4-е: По потопѣ тріє сынове Ноєви раздѣлиша землю 1; Быша 3 братья 8; Была суть 3 братья 20; Ярославичи же тріє идоша на Всеслава 162. Галицька Єв. 1144 р.: Єърѣтоста й два бѣсна Мт. 8^{28}, Идоста дка слѣпьцѧ Мт. 9^{27}, пор. новослов'янське: По немъ идоста два слѣпца Мт. 9^{27}; Срѣтоста Єго два бѣсна Мт 8^{28}, Человѣка два внидоста въ церковь Лк. 18^{10}, Два слѣпца возописта Мт. 20^{30}. Київ. Учит. Єв. 1637 р.: Два человѣки вошли въ церковъ помолитися 1. Полтав. акти 1667 р: Толко насъ два о том вѣдали 114. Подібна форма — це за-

[1] Пор. це в сучаснім літературнім нашім правопису числівників: п'ятдесят, шістдесят із давніх пѧть десѧтъ, де *десят* — родовий множини.

гальнослов'янська форма, напр.: серб.: Сретоше га два бијесна, хорв.: Ga srečata dwa obsedenca, чеськ.: Potkali se s nim dwa d'ábelnici.

Ось ця стародавня форма — з присудком у множині при числівниковім підметі — дуже часта в живій східньоукраїнській мові. Напр.: Чубинський: Три голуби пшеницю дзюбають III. 417, Понад синім морем три козаки ходить, Два голубоньки воду пили IV. 3.8, Хвалилися три ляшеньки козаченька вбити V. 385, Приїхали до вдовиці три козаки в гості V. 903, Вісім розбійничків спать полягали V. 913, Ще їх сорок і чотири нас дев'яти не побили V. 1050. Метл.: Де взялися два купчики 98, Приїхали три козаки 105. Потебня III.: Вже пропали тих других п'ятдесят 447. Грінч.: Ходять сім корів. Гнатюк: Колядки і щедр.: При тім столику три гості сидять I. 172. Шухевич: Були три доньці 71. Пісня з Радомиського пов. Київщини: Приїхали три коза́ки з полку, розв'язали Марусі головку.

В літературній українській мові так само панують ці форми. Вони часті в „Кобзарі" Шевченка: Не прийнялись три ясени, Повсихали три явори, Не вертаються три брати 299, Три годи минули 371, Три годи сумно протекли 467. М. Вовчок, Твори, 1862 р. т. 2: Виїжджали три тройки 12. Свидницький: За ним два дворяни йшли 20. Б. Грінченко: Дві хаті стояли далеченько. Олесь: Дві хмароньки плили кудись. „Хіба ревуть воли" П. Мирного: Коло вікна три чоловіки стоять 256.

За числівниками кількісними йдуть числівники збірні *двоє*, *троє*, *четверо* й т. ін., що так само вимагають по собі родового множини, а сполучення *двоє дітей* завжди мислиться за множину, і, як підмет, вимагає присудка у множині. Напр. Куліш: Двоє подорожніх ізближались до Києва 3. У Гр.: Увійшовши троє товаришів у вбогу хатку, побачили там усю сім'ю 80. Квітка: Ввійшли в хату двоє старостів. Метл.: Ой ми любилися двоєчко 53. Зап. о. Ю. Р.: Двойко діток, обойко як з воску вилились у матір II. 33.

В сучасній літературній мові ці форми дуже часті. Напр. Досвітній, „Гюлле" 1927 р.: Двоє вартових пішли 54, Двоє погоничів плентались за валкою 108, Всі троє увійшли до халупки 14, Всі троє тюрків зиркнули 35. Демчук, „Верболози" 1928 р.: Двоє вартових стояли тут 83, Обоє кружала швидко розпливалися 222. Любченко, „Вона" 1929 р.: Двоє середнього віку людей вертаються 61, Двоє людей не можуть дійти згоди 62, Двоє людей ідуть 61. Підмогильний, „Проблема хліба" 1930 р.: Десятеро легенів патрали її кімнати 45.

Ставлення присудка в однині в цих випадках дуже рідке. М. Вовчок, „Твори" II 1862 р.: Вбігає Василько й за ним два чоловіки в хату 12. Енік, „Том сасири" 1930 р.: Виє троє собак 62.

Переходимо тепер до другої форми, що так само часта в живій східньоукраїнській мові, але в мові літературній рідша, це форма: *Три козаки приїхало*. Найперше, яка природа цього речення, цебто — що це за речення? Частина вчених (серед них і Міклошіч, див. його Vergl. Gram. IV. 53-4) сполучення *три козаки* приймають за підмета ніякого роду, а присудок *приїхало* — за узгоджений із ним присудок, ціле речення таким чином, двочленне підметове. Сполучення — твердять ці вчені — *три козаки* тут тільки підмет, як і в реченні *Три козаки приїхали*, а як субстантована (з'іменникована) форма — вона роду ніякого.

Ол. Потебня перший у нас дав глибокий аналіз числівникового підмета, у ґрунтувавши свої твердження силою прикладів; він речення: *Три козаки приїхало* рішуче приймав за речення безпідметове: „На питання *хто* відповідають суб'єктні звороти з присудком у множині (*Два голуби прилетіли*), на питання *скільки* відповідають форми безсуб'єктні: *Два голуби прилетіло* (Изъ записокъ III 446 447); присудок тут безособовий, цебто стоїть у ніякім роді однини, незалежно від числа й роду числівника, що при ньому (450). Про природу підмета типу *три козаки*, Потебня додає: „Числительное стоитъ въ именительномъ, который есть не настоящее а бывшее подлежащее, уже непринимае'

мое за субстанцію, производящую дѣйствіе“ (III. 452). В новий час надзвичайно глибоко занализував числівникового підмета Ол. Шахматов, що в його розумінні пішов за Потебнею. Шахматов речення: *Три козаки приїхало* вважає за двочленне: *три козаки* — підмет[1], *приїхало* — безособовий присудок, цебто це речення т. зв. неузгоджене („двусоставное несогласованное предложение“, тоді як речення: *Три козаки приїхали* — узгоджене). Шахматов (Синтаксис I 128) доводить це тим, що числівниковий підмет типу *три козаки* ніколи не має при собі атрибуту (прикметникового пояснення) в ніякім роді однини, а тому його не можна приймати за форму ніякого роду; дійсно, кажемо: *мої* дві сестрі, *ті* п'ять років і т. ін., цебто атрибута ставимо тут тільки у множині. Подруге, в таких формах можливе *воно*, напр.: *Більше ста літ воно буде*, а „це доводить їх безсуб'єктність“ (128). Таким чином на речення, як: *Три казаки приїхало*, треба дивитися, як на речення двочленні, але з неузгодженим підметом і присудком, бо тут присудок — безособове дієслово.

Українська мова вільно вживає неузгоджені речення типу *Три козаки приїхало*; східньоукраїнські говори знають ці форми дуже часто, але мова літературна вживає їх рідше, бо кохається в формах узгоджених (*Три козаки приїхали*). Неузгоджені форми — нові форми, узгоджені старші, але й неузгоджені відомі ще з пам'яток XI-го віку. Мар. Єв.: Бѣ въ насъ седмь братриꙗ Мт. 22[25]. Єв. Остром. 1056 р.: І-Єгда наплънисѧ осмь дьнии Лк. 2[21] — коли минуло вісім день (хоч у грецькім оригіналі присудок у множині: ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτώ). Мар. Єв.: Сърѣте й десѧть прокаженъ мѫжъ Лк. 17[12] — Стріло його десять мужів прокаженних. Літоп. Лавр.[2]: Половець бѣ (було) 12 тысячѣ 167. Іпат. Літоп.[2]: Въ одину ночь умре (умерло) ихъ 14 мужи 350.

Ось приклади з мови живої. Метлинський: Купалося та два голубоньки 13, Пило воду та два соколи 127. Єсть у мене три коні на стойлі 105. Виходило сорок чоловіка 453. Пісня: Ой два сини оре, чотири молоте, а дванадцять дочок за постать заходе. Чуб. V: А де узялося дев'ять розбійничків 913, Там ішло три козаки 444, Ночує три бурлаченьки в тебе 639, Понад синім морем три козаки ходить 161, Ой у полі стоїть три тополі, ой там сидить три козаки в неволі 329. Номис: Жало два женці ч. 256. Рудч. Казки: Було собі три брати I 159.

Як бачимо, жива мова вільно вживає неузгодженої форми, а тому нехіть мови літературної до цих форм неоправдана. Пор. Квітка: П'ять приказчиків їздило по ярмарках II. 21. М. Вовчок, „Твори“ II. 1862 р.: Чотири кімнаточки було 32. Досвітній, „Гюлле“ 1927 р.: Понад землею неслось дві птахи 56. Демчук, „Верболози“ 1928 р.: Йшло поруч дві молоді жінки 113, В батька було два „Дадани“ 231.

Те саме, звичайно, і з числівниками збірними. Б. Грінченко: У старого було троє синів 64, Четверо дітей лагодилось лягати спати 80. Руданський: В сінях набік похилилось двоє скривлених дверей. Досвітній, „Гюлле“ 1927 р.: Сиділо троє людей 33. Демчук, „Верболози“ 1928 р.: Задзвонило двоє слів 5, Тридцятеро очей піднялося 11, Повстало двоє завдань 212, Восьмеро вартових рушило за ним 83. Підмогильний, „Місто“ 1829 р.: На палубі яхти було троє хлопців 9, „Проблема хліба“ 1930: Померло четверо 41, П'ятеро червоноармійців підійшло 121.

Як я вже вище казав, кількісні прислівники на питання *скільки* творять такі самі форми, як і кількісні числівники. Іменники: купа, сила, громада і т. ін. уживаються в прислівниковому значенні. Напр. Франко: „Мойсей“: Скільки люда в пустині лягло 27. Не один десяток тисяч люду військового полягло головами, Кул. VI. 276. Чуб. III: Ой там стояло мужів громада 440. Порівн. іще: Їх було сила (Потебня III. 445), Сила роботи було, Назліталося купа горобців, Понасідало безліч птаства, Понасходилось сила хлопців і т. ін. Досвітній, „Гюлле“ 1927: Їх паслося цілий табунець 54.

---

[1] Ягіч бачив у формі „три козаки“ знахідний, пор. його Beiträge 1899 р.

Досвітній, „Місто“ 1929 р.: Несподівано з клунка викотилось пара картоплин 15, Розмовляло кілька молодиків 19, Тоді цих пачкарів було сила 37.

Спинюся тепер на дуже частій у писаннях західньоукраїнських письменників формі типу *Трьох козаків приїхало*. Безумовно, це форма не українська, — вона занесена до нас із мови польської. Дійсно, в мові польській (Małecki II 357-358) числівник із іменником живої особи чоловічого роду вживається не в назовному, але в родовому відмінку: Trzech kozaków przyjechało, на питання *скільки*. О. Потебня („Изъ записокъ“ III 454, пор. I 74) подібні форми зве польськими: „Польське trzech było — це зворот, що має значення і для нашої граматики, бо він вплинув на сусідні українські говори: Де двох б'єся, третий не мішайся, Галицьке. Три сестри свічку сукало, трьох зілля клало, Чуб. IV 221, Овруцький повіт (III 454).

Така форма з родовим замість назовного відома і в мові білоруській (Карський II ч. 3 ст. 20), але рідко, так само за польським впливом. Це давня форма, бо відома вже в Євангелії Тяпинського 1580 р.: Двух братов рыболовы, л. 5.

В західньоукраїнських письменників ці польські форми типу *Трьох козаків приїхало* надзвичайно поширені, поширені так, що свій рідний зворот рідко коли й уживається. Напр. у Бирчака, „В.Р“.: Чотирьох узбровних гридників стояло непорушно I 30. Заложить нас пятьох союз ib. 104. Їхало кільканадцятьох їздців II. 137. Було б зголосилося кількох, а може й кільканадцятьох старих дружинників I. 85-86. Зійдеться двох відважних I. 120. У Чайк. Мал.: Зійдеться таких двох жовтодзюбів 19. У Леп. „З ж“.: Приходили кількох військових 49. „Діло“ N 10356: Двох віденських хемиків найшло спосіб продукції елястичного скла, У в'язниці перебуває трьох причасних до вбивства 1934 р. N 182. Липинський: Україна на переломі: На прийомі було двох послів шведських, двох послів Ракочего, трьох послів з Молдавії 54.

Сучасні західньоукраїнські письменники, на жаль, уживають цієї польської форми так само дуже часто. А. Лотоцький: „Історичні оповіданнє“ 1934 р.: Згинуло сімох князенків 28, Їхало двох їздців 61. Б. Лепкий: „Казка про Ксеню“ 1933: А там — дванадцять каменів, на них дванадцятьох мужів, трьох ґаздів сивих і старих, і трьох ще старших коло них, трьох в повні сил 12.

Як це не дивно, але навіть письменники, еміґранти зо Східньої України, підо впливом галицької літературної мови стали вживати цієї польської форми. Так, напр., Ю. Липи: „Козаки в Московії“ 1934 р. переповнений цими чужими формами: На березі стояло кількох вантажників 13, Коло костерників спало кількох слуг 108, Двох козаків виймало їжаків з торби 210, Двох було п'яних 115, Ішло трьох попів московських 58, Двох приятелів злягло 116 і т. ін.

Те саме бачимо в мові взагалі тих, що взоруються на галицьку літературну мову, напр. С. Даушков: Було колись, 1936: Вийшло шістьох людей 33.

Про цей польський зворот типу *Трьох козаків приїхало* Потебня писав що його повстання йому неясне (III. 454). Є. Тимченко пояснює цей зворот препозитивним родовим таких форм, як: годин дві, корців зо два і т. ін.; на мій погляд, тут скоріш аналогія до родового атрибуту (прикметникового пояснення): *Приїхало два козаки кінних* спричинило повстання й форми: *Приїхало двох козаків кінних*. Тимченко хоче в цій формі (*Трьох козаків приїхало*) бачити наше самостійне явище, вказуючи на те, що воно в українській мові охопило й жіночий рід, тоді як у мові польській воно відоме тільки в роді чоловічім. Тведження це дуже сумнівне, — подібних прикладів жіночого роду я зовсім не знаю, а ті, що їх подає Тимченко (Функции генитива 197), сумнівні й до нашої форми не стосуються, бо не замінюють підмета, — це правдиві об'єкти: Двоїх старенських душ забив, Загадаю ти трох загадочок, Чотирох свічок спалила.

Жива західньоукраїнська мова знає ці форми, але рідко, бо знає й форми з підметом назовним; пор. Пісні Головацького II 63: Вийшли ід нему два києвляне, два києвляне, оба міщане Із західних говорів Тимченко подає такі приклади:

Ой над'їхало двох варшав'яків, Де двох сперечає, третий користає, Прийшло двох вандровних, Нехай Гриць знав, як ся двох кохає, Де ся двох б'є, там третий за калитку бере, Було собі трох братів, Йшло собі трох братів. Драгоманів: Мр. Пр. (Могилівщина): Їх було трьох чоловіка 30.

В Галичині частенько вживають іще числівника *пару* (зам. пара) як підмета; це полонізм. Напр.: До міністерства вступило пару комуністів „Укр. Слово" N 59 за 1923 р. Стануло пару осіб ib. С. Даушков: Було колись, 1936 р.: Пройшло ще пару хвилин 14. 41, Піднялося з землі пару десятків горобців 30, Це було пару родин 48 і т. ін. В мові літературній: До міністерства вступила пара комуністів, Стала пара осіб і т. ін.

Щоб закінчити цього розділа про числівникового підмета, згадаю ще про атрибута (прикметникове пояснення) його. Як ми бачили, сполучення *три козаки* в реченні: *Три козаки приїхали* чи *приїхало* — неподільна суцільна одність — це підмет в назовнім відмінку, а коли так, то й його атрибут мусить бути в відмінку назовнім як по *два, три, чотири*, так і по інших числівниках; цю форму завжди сприймаємо як множинну, тому й атрибут мусить бути тільки у множині. Ось через це стародавні пам'ятки звичайно вживають такого атрибута у множині як при формах двоїни, так і по 5, 6 і далі. Отромирова Єван. 1056 р.: Пѧть же бѣ отъ нихъ боуи Мт 25[2] (πέντε ἦσαν μωραὶ). Галицька Єв. 1144 р.: Сърѣтоста й два бѣсьна Мт 8[28]. Пересопн. Єв. 1556 р.: Были два должники винни Лк 7[41]. Стародубські акти 1690 р.: Викрадено кожуховъ шесть заживание (Потебня III 272).

Атрибут у назовному, особливо по *два - три - чотири*, частий і в мові літературній. Квітка: Дев'ять (діточок) здоровенькі край неї потішають її. У Шевченка: Дві тополі високії одна одну хилить і без вітру гойдаються 398. Ой три шляхи широкії до купи зійшлися 299, Два часовиї розмовляють 301. М. Вовчок, „Твори" II 1862 р.: Приходять якось судовиї два панки 38. Демчук, „Верболози" 1928: Танцювало два великі кружала 221.

Але з бігом часу родовий множини по числівнику 5, 6 і т. д. потяг за собою й атрибута, чому й повстали форми типу *Приїхало шість козаків гарних* замість давнішої *Приїхали шість козаків гарні*. Пізніш ці форми з 5 6 і далі з родовим атрибутом потягли за собою й форми з *два - три - чотири*. Ол. Потебня це явище знає „не позже, чѣмъ съ XVI в." (III 272), а Шахматов — з XIII в. (Синтаксис I 300, але без прикладів). Я знаю ці форми тільки з XVI-го віку, напр. рукописна Литовська Метрика 1524 р. (т. 197 ст. 286): На две земли пустовнихъ. Пересопницька Єв. 1556 р: Были обов справедливых Лк 2. Полтавські акти 1667 р.: Взято у гумна воловых двѣ колесѣ 96. Потебня правильно твердить, що така форма „располагаетъ мысль къ безсубъекности" (III 454).

Цікаво, що пам'ятки XVI-XVII віків знають такі форми, де номінативний атрибут ще бореться з генетивним, а саме: ближчий до йменника ставиться в родовім, а дальший — у назовнім, напр.: Восмь лапокъ лисьихъ красные (Потебня III 272).

В живій українській мові атрибут у родовім по два - три - чотири досить частий. Потебня III 453: Ніхто там не бував, тільки бувало три місяці ясних, три молодці красних, три дівочки красних, пісня. Вродила долина два дубки зелененьких, два майстрі удаленьких. Метл.: А в кринички Салтанки, де три терни дрібненьких, два байраки зелененьких, то там спочивали три брати рідненьких 438, Чуб.: Ой зійшли, зійшли два місяці ясних, та й вандрували два товариші красних 96, Зробив дві рибі великих і дві малих I 144, Стоїть два салдати покованих I 294, Було собі два попи здорових і грубих 336.

Але в літературній мові цей родовий ще не частий. Квітка: Винесла два рушники довгих та мудро вишитих, хрест - навхрест покладених. У Шевченка знайшов я цю форму тільки раз: Два трупи невеликих взяв на плечі 120. М. Вовчок, „Твори" II 1862 р.: Чотири кімнаточки було кругленьких у тім будинкові 32. Головко „Можу" 1926 р.: На перелазі — дві постаті білих 275. Досвітній, „Гюл-

ле“ 1927: Було троє вершників вартових 51. У С. Даушкова (Було колись, 1936): Мов із під землі виросло двох озброєних людей 32.

Література. Тимченко: Номінатив 29, Функції генетива 194-198. А. Потебня: „Изъ записокъ“ III 260-261, 272-273, 446-456. Э. Андерсенъ: Къ вопросу о безличномъ предложеніи, „РФВ“ 1895 р. т. 34 кн. 3 ст. 143-156. А. Шахматов: Синтаксис I 14. 33. 42-43. 128-131 (§ 139: двочленні неузгоджені речення), 158-159 (§ 177: двочленні узгоджені речення), 298-300 (§ 409: згода числівника зо своїм атрибутом), 292-3, 306-307. О. Курило: Уваги 1925 р. ст. 75-76. Буслаевъ: Историческая грамматика² 1863 р. § 230 ст. 216-218. Н. Грунскій: Очерки I вип. 3 ст. 72, II 50. Е. Истрина: Синтаксическия явления, 1923 р., ст. 16-29. А. Пешковский: Синтаксис в научном освещении, 1928 р. 220, 500-505. Карскій: Бѣлоруссы, 1912 р., т. II ч. 3 ст. 20, 53-57.

Іван Огієнко.

Практичні лекції літературної мови.

Для чергової практичної лекції літературної мови беремо „Легенду про вибір короля“ з V-го розділу поеми: „Мойсей“ Івана Франка, 1905 р. Джерелом І. Франкові послужила Біблія, а саме Книга Суддів IX 8-15.

Легенда про вибір короля.

Зареклися[1] ви слухати[1] слів[2]
Про Єговину[3] ласку,
Тож, мов дітям безумним, я вам
Розповім[4] одну кязку.

Як зійшлися[1] колись дерева[5]
На широкім[6] роздолі.[7]
„Обберімо[8] собі короля
По своїй[9] добрій волі.

Щоб[10] і захист нам з нього[11], і[12] честь,
І надія, й підмога,
Щоб і пан наш[13] він був, і слуга,
І[12] мета, і[12] дорога“.

І сказали одні: Вибирать[14] —
На одно всі ми звані.
Най[15] царює над нами вовік[16]
Отой[17] кедр на Ливані.

І згодилися[1] всі дерева[5],
Стали кедра благати[1]:
„Ти зійди з[18] своїх гордих висот,
Йди до нас царювати“[1].

І відмовив їм кедр і сказав:
„Ви чого забажали?
Щоб[10] покинув я сам ради вас
Свої гори і скали[19]?

Щоб[10] покинув я сам ради вас
Блиски сонця й свободу,[20]
Бувши[21] вольним[22] — пустився[1] слу-
Збиранині[14] народу[23]? [жить[1]

Ви корону мені[24] принеслй[25]?
Що мені[24] це за шана!
Я й без неї окраса[26] землі
І[29] корона Ливана“.

І вернулися[27] всі дерева[5],
Стали пальму благати[1]:
„Ти між[28] нами ростеш, нам рідня, —
Йди до нас царювати“[1]!

---

[1] Дієслова закінчуються на *-ся* або на *-сь*, на *-ти*, або на *-ть*, — обидві формі рівноживані; але форми на *-ся* та *-ти* — основні. [2] Слухати слів, пісень, казок і т. ін. [3] Кажемо Єгова (за гебрайським Jehováh), але Єговин. [4] Завжди пишемо *раз-*, а не *рас*. [5] Від „дерево“ множина дерева, рідше — дерева. [6] Маємо дві рівноживані формі: давніша — на широкім, і молодша — на широкому. [7] Не кажіть по-місцевому: на роздоллю; пишемо й кажемо: роздолля, а не: роздоля. [8] Маємо дві рівноживані формі: частішу — обберімо, і рідшу — обберім. [9] Не кажіть: своїй. [10] Не кажіть: щоби, а тільки: щоб. [11] З нього, а не: з него. [12] Коли *і* повторюється, то частіш уживаємо *і*, а не *й* і по голосних. [13] „Щоб і пан нам він був“ — це правильна українська форма; рідша: щоб і паном нашим він був. [14] Новий український правопис запровадив етимологічні форми: виб*и*рати, вип*и*рати й ум*и*рати, хоч живі народні сх.-укр. форми знають *і*, а не *и*. [15] Кажемо: нехай, рідше: хай, а „най“ — це місцеве. [16] Звичайно кажемо: повік. [17] Той, та, те, чи отой, ота, оте — грає в нас ролю члена; уживайте його частіш, див. „Рідне Слово“ II завдання 315. [18] В літературній мові прийнято перед словом, що починається з *с*, *з*, *ч*, *ш*, писати *з*, не *зо* чи *зі*. [19] Тепер частіш кажемо: скелі. [20] Не кажіть: свобода, а тільки: свобода. [21] Бувши, а не будучи, див. моя „Сучасна українська літературна мова“ 1935 р. ст. 22-24. [22] Тепер звичайно кажемо: вільний. [23] Прийнято казати: народ, народу, а не: нарід, народу. [24] Не кажіть: мені. [25] Літературне: принесла, -сло, -слй. [26] Я окраса землі, а не спольська: я окрасою землі. [27] Звичайно форма вернуться, рідша — вернути. [28] Не пишіть: межи, а тільки: між.

І[29] сказа́ла їм па́льма: „Брати́,
Що це[30] ва́с закортіло?
Царюва́ти[1] й поря́дки робить,[1] —
Це моє́ хіба[31] ділo[32]?

Шоб[10] між[28] ва́ми поря́дки роби́ть,[3] —
Чи ж я ки́нути в си́лі
Свої цвіти[33] паху́щі та свій
Плід — соло́дкі дакти́лі?

Мало б со́нце даре́мно мій со́к[34]
Вигріва́ти щодни́ни?
Мого пло́ду[35] даре́мно шука́ть[1]
Око звіра й люди́ни[36]?

Хай[15] царю́є, хто хо́че, у вас, —
Я на тро́ні не ся́ду.
Я волю́ всім дава́ть[1] свою[37] тінь,
І поживу, й розра́ду".

І погну́лися[1] всі дерева́[5]
Під думка́ми[38] важки́ми,[39]
Що не хо́че ні па́льма, ні ке́др
Царюва́ти над ни́ми.

„Нумо[40] ро́жу блага́ть! Та вона́
Всьому[41] світові го́жа,
Без коро́ни — цари́ця[26] рости́н,
Приподо́бниця Бо́жа.

Нумо[40] ду́ба блага́ти! Та ду́б
Мов хазя́їн[42] бага́тий,[42]
Своїм[37] ги́ллям, корінням і пне́м,
Жолудьми́ все заня́тий.

Нум[40] бере́зу блага́ть! Та вона́
Панна в білому[6] шо́вку,[43]
Розпуска́ свої ко́си буйні,
Тяжко[39] хи́лить голо́вку".

І сказа́в хтось нена́че на жа́рт
Оте[17] сло́во дітóче[44]:
„Ще хіба́[31] би[45] терна́[46] нам проси́ть, —
Може те́рен[46] захо́че"...

І підхо́пили[47] всі дерева́[5]
Це устами одни́ми,
І взяли́ся проси́ти терна́,[46]
Щоб[10] царе́м[13] був над ни́ми.

Мовив те́рен: „Це до́бре вам хто́сь
Підповів таку ра́ду, —
Я на ва́шім[6] престо́лі як стій[48]
Без вага́ння[49] зася́ду.

Я ні ста́ном висо́кий, як ке́др,
Ні як па́льма вродли́вий,
І не бу́ду[50] як ду́б самолю́б,
Як бере́за тужли́вий.

Здобува́тиму[51] по́ле для ва́с,
Хоч само́му не тре́ба,
І стели́тися бу́ду[51] внизу́,
Ви ж буя́йте до не́ба.

Бороні́тиму[51] всту́пу[52] до ва́с
Спижеви́ми шпичка́ми,
І скраша́тиму[51] всі пустирі
Молочни́ми[53] квітка́ми[33]. [38].

І служи́тиму[51] за́йцю[54] гніздо́м,
Пристано́вищем пта́ху,
Щоб[10] росли́ ви все кра́ще, а я́
Буду ги́нуть[51] на шля́ху"[43].

---

[29] В мові ритмічній допускається *і* замість *й*. [30] Франко писав: се. [31] Хіба́ — це „чи", хиба — помилка; розрізняйте це! [32] Місцевого ділó літературна мова не вживає. [33] Літературне частіш: квітки́. [34] Літературне: сік. [35] Запам'ятайте: до сто́лу, до пло́ду, але: до стола́, до плода́. [36] Не кажіть по-місцевому: людина́, мужчина́, але: люди́на, мужчи́на. [37] Кажемо: свою́, своїм, а не: сво́ю, сво́їм. [38] Слова ж. р на *-ка* у множині мають наголос на кінцевому складі: думки́, книжки́, качки́ і т. д, таксамо: думка́ми, книжка́м, кача́х і т. ін. [39] Двоскладові прикметники на -кий мають наголос на кінці: важки́й, гірки́й тяжки́й і т. ін., але прислівник від них: ва́жко, тя́жко, гі́рко; так само: ши́роко, гли́боко, ви́соко, су́мно і т. ін. [40] Частка „нумо", „нум", „нуте" — для підсилення прикавового способу. [41] Кажемо: всьому́, але по прийменниках всьо́му: на всьо́му. [42] Пишемо й говоримо: х*а*зяїн, б*а*гатий, г*а*рячий, м*а*настир, — не пишіть тут *о*! [43] По-літературному родовий: шо́вку, шля́ху, бо́ру, га́ю і т. ін., але місцевий: в шовку́, на шляху́. в бору́, в гаю́. [44] Діто́чий — це місцеве слово, літературне тільки; дитя́чий. [45] Частку *би* пишемо тільки по приголосній. а по голосній тільки *б*: хіба́ б, а не: хіба́ би. [46] Літературне: те́рен, з те́рну. те́рна. [47] Літературне тільки: підхопи́ти, підхопи́ли. [48] Як стій — місцева форма, в літературі рідка, звичайно кажемо: негайно, зараз, ми́ттю. [49] Слова на -ання мають наголос на тім складі. що й у дієйменнику: вага́тися, писа́ти, проха́ти — вага́ння, писа́ння, проха́ння й т. ін. [50] Кажіть: була́, було́, були́, бу́ду, а не: бу́ла, бу́ло, бу́ли, буду́. [51] Маємо дві рівновживані формі: здобува́тиму — здобувати бу́ду, стелитися бу́ду — стелитимуся (а не: стелитисяму). [52] Боронитиму з родовим (боронитиму вступу) — це полонізм: по-літературному „боронити" зо знахідним: боронити народ, мову, вступ, [53] Треба: моло́чними. [54] Маємо дві формі: старішу: зайцю, і молодшу: зайцеві, тепер форми на *-ві* (не: *-ви!*) частіші.

Повторення. Добре перечитайте й передумайте всі пояснення до цього віршу, а тепер перевірте себе так.

1. Подвійні форми в нашій мові: -ся — -сь, -ти — ть 1, на широкім — на широкому 6, оббе-

рімо — обберім 8, і — й 12. 29, здобуватиму — буду здобувати 51, зайцю — зайцеві 53.

2. Наголос. По-літературному кажемо так: Єгова́ 3. всі дере́ва 5, своїй 9, свобо́да 20, наро́д 23, мені 24, принесли́ 25, ді́ло 32, пло́ду — плода́ 35, люди́на 36, свою́ 37, думки́ 38, важки́й — ва́жко 39, глибо́кий — гли́боко 39, всьому́ — по всьо́му 41, в шо́вку — в шовку́ 43, те́рен — те́рну 46, підхопи́ли 47, слова на -ання 49, бу́ду 50, моло́чними 53.

3. Складня: Бувши — будучи 21, член 17, Пан нам він був 13, Я окраса землі 26, нумо 40.

4. Уживання відмінків: Слухати слів 2, Пан нам він був 13, Я окраса землі 26, боронити мову 52.

5. Місцеві слова й форми. Не кажіть так: на роздолю 7, Єго́ва 3, свої́й 9, щоби 10, з не́го 11, най 15, ві 18, свобода́ 20, на́рід 23, ме́ні 24, межи 28, діло́ 32, людина́ 36, сво́ю 37, діто́чий 44, хіба би 45, підхо́пили 47, буду́ 50, зайцеви 53.

6. Архаїзми: вольний 22, межи 28, се 30, щоби 10, зайцеви 53.

7. Полонізми: Єгова 3, Я окрасою землі 26.

8. Русизми: щоби 10.

9. Правопис: Пишемо тільки так: раз- 4, щоб 10, з нього 11, хіба́ — хи́ба 31, хазяїн 42, багатий 42.

Іван Огієнко.

Бойківська топо- й ономастика.

5. Старий Самбір.

I. Інші відмінки: Старого Самбора́, в Старім Самборі. Старше покоління зве оселю Старе Місто, бо якийсь час до 1901 р. звалось так урядово містечко. Давніш звалось так, як тепер, а в найдавніших часах Самбір. Місто знане вже в XII в. Коли його знищили татари (1241 р.), деякі мешканці основували Новий Самбір на місці села Погонич (теперішній Самбір). Грамоти часто згадують цю місцевість. Є й кілька наукових праць про старий Самбір і околицю, напр. Добрянського, Стжелєцкої та ін. Назву пояснюють різно. М. і. є й пояснення, що тут колись були „самі бори“, цебто великі ліси. Частини містечка: Смільниця, Під Муро́ванков (б. корчма заїздна), коло св. Миколая (каплиця), На боло́ню, Долішня й Горішня Поса́да, Поса́дка, Зати́лє, За вала́ми, Повалище, Замчи́ще, Місто (ринок), На пото́ці, Вільхи, На торго́вици, Коло млина. Під окописком (жидівське кладовище). Поодинокі доми й дворища: Муро́ванка, Knaверівка, Ваґнерівка, на Ля́мовім, на сміттю, шляхтуз, стара пошта і ін.

II. Від полудня: Око́писко (-ще), Лаз (або й Лази́). Шпільлаз. Від сходу: За водов, Ло́зи, Під гате́в. Від півночі: Боло́нє (Оболо́нє), Млини́ще, Під Смільницев. Від заходу: Верх (гора з лісом; звуть її на мапках Янків верх, одначе тепер прикметник між людьми невживаний), Королів (і Корольо́ве), Острогірка, Кожи́сіта, Півперечки́, на Ксе́ножовім, Клин, Перекіп, Ру́бань (лісок), Саби́чів, Римське.

III. Води: Дністе́р або Вода́, 'Ярок, По́тік, Яблінка, Ліни́нка, Перекіп.

IV. Назвища міщан і передміщан: Банду́ра, Бі́лич, Бо́рщик, Біщя́к (Бущя́к), Во́вчик, Во́зняк, Гаври́ляк, Гри́ник, Гриці́йко, Ґбур, Демко́вич, Де́мчу́р, Де́мків, Зачко, Зибликé́вич, Кі́нчик, Климо́вич, Карху́т, Ку́хар, Ку́прич, Кутельмах, Льор, Лисе́йко, Ма́мчин, Мілікé́вич (рід недавно вимер), Про́коп, Ри́мець, Ро́вдич, Сави́рин, Сене́та, Сиґе́рич, Скипаке́вич, Соро́ка, Сольча́ник, Суп, Теребу́х, Тлу́стьо (-сьцьо), Федоро́вич, Фе́ренц, Фе́мяк, Фу́ґель (Фу́ґлик). Цар, Шемердя́к, Яц, Яци́шин, Яре́ма, Гречук та ін. До того кілька шляхетських: Боре́цький, Волося́нський, Голове́цький, Ґлінко́вський (недавно вимер рід), Ломніцкий (теж) Ліни́нський, Пиня́нський, Тисо́вський, Точи́нський, То́рчиновський, Добря́нський.

Прозвання: Балагу́ра, Бу́рик, Баса́йко, Ву́лий, Галяба́ (баба), Гава́сь, Ґаґі́й, Ґуцько́, Ду́шний, Капшу́к (торба, котилася з горба), Кліпавець, Ма́рцин, Ме́трицький, Місю́ра, Мокриня́к, Пара́да, Пуш, Сірко Смак, Скі́рлич, Стасе́чко, Спаси́тель, Тлу́стьо, Фурди́ґа, По́пик. У Стжелєцкої згадується про неіснуючу вже назву Коцюбей, чи Кочубей.

Польські міщани: Белткé́віч, Віте́щак, Добру́цкі (Міколайцю, Са́рнюк), Запо́льскі (вже нема), Жура́вскі Ко(у)чва́ра, Коце́льскі, Коцу́рек, Ляхо́віч, Мотиле́віч, Паве́лко, Перу́цкі (Попік, Замчисти), Пеке́лко (Шпіцак), Піх, Стане́цкі (нема вже), Терешке́віч, Трубке́віч, (у бусовиськім Пом'янику є вже Trąbkiewicz), Хробачи́ньскі, Щепа́ньскі, Марке́віч. Назви де-

які — як бачимо — сполячені. Було й кілька німецьких: Ґазель. Ля́нґенфельд, Прайзнер, Фа́снакт, Фе́льдман, одначе вимерли або вимандрували недавно.

Інші відомості: Церкву нову посвячено 1836 р. на місці давньої з 1303 р. Коло церкви й на Затилю видко ще оборонні вали й рови („за валами“). Є ще й останки мурів із замку, що був — як кажуть — королеви Бони (Повалище, Замчище), підземні хідники та пивниці з брамами. Є й відомості, де знаходилися міські брами. Під Смільницею останки руїн давнього манастиря Василіянок. Костьол новий. Удержалася традиція козаків-реєстровиків. Є й цікаві останки звичаїв середньовічної цехової організації.

Дрогобич — Д. Сольчаник.

Життя слів.

О.

Обід (об-ід, об-ід-а-ти) визначало на початку взагалі їду. Перша їда — снідання (сн-ід-а-ти) — легка їда раннім ранком. Друга їда, найбільша (об-їдатися) — обід; пор. іще „Обідня“ — Літургія, що кінчилася десь коло цього часу. Третя їда — в південь, „полуднати“; їда ввечері — вечеря, вече́ряти. Пізніш час їди дуже змінився.

Образ (об-раз, корінь *раз* із *різ* (а:і), різ-ати, — початково те, що вирізане. Так само *раз* — одна риска, зроблена чимсь гострим, звідси числівник *раз*. Р а з и́ т и, в р а ж а́ т и звідси ж, — позоставляти на чім слід, дошкулювати.

Обру́с. Вдавнину частіш було ѡ҆ѵбрꙋсъ, дуже рідко — обрꙋ́съ. Убрус вдавнину — це хустка, кусок полотна або рушник, а в нас тепер — „кусок полотна на стіл“, цебто настільник.

Обшир, а власне — о б ш а р походить від давньонімецького oberschar, (теперішнє Überschar), що визначав викорчоване поле, лишок поза призначеним на осаду (über — понад, scheeren — обтинати); потім — просторінь, територія. Скоро це слово прив'язано до свого „обширний, широкий“ і воно стало ніби своїм. Академічний правопис наказує писати „обшир“, хоч правильніш було б етимологічне „обшар“. В українській мові не часте, зайшло з польського. Словник Б. Грінченка подає тільки форму „обшар“.

Оглашенними встаровину звано людей, що готувалися до хрищення. Приймали їх до церкви не відразу, оглашення часом розтягалося до двох літ. Оглашенних змушувано зодягати волосяниці й ходити з закритим обличчям. Навіть оглашенні другого ступеня мусіли покидати церкву, коли диякон їм наказував: „Оглашенниї, ізидіте“. Через це потроху вироблялося й згірдливе ставлення до оглашенних. З бігом віків церква забула оглашенних, бо всі стали християнами, христячися зараз по народженні. Але виголос на Літургії: „Оглашенниї, ізидіте“ позостався, і власне він породив погляд на людей, яким не місце в церкві. Звідси й повстало українське значення „оглашенного“ — дурний: Відчепися, оглашенний. Стороженко, „Марко Проклятий“: Може ти, оглашенний, і дитину її задавив 35, Крутяться, як оглашенні 167.

Одинадцять і т. ін. повстало з один-на-дцять, цебто з один-на-десять. З бігом часу кінцева частина цих зложених числівників „десять“ сильно змінилася: -дцять, -цять, -йцять і т. ін. В літературній нашій мові прийнято писати її тільки -дцять.

Одчайдух — часте в західньоукраїнських говорах і письменстві. Первісне значення слова заступається його невідповідним теперішнім писанням: очайдух; треба писати етимологічно: „одчайдух, одчайдушний“, цебто той, хто „відчаявся“ (стратив) духа, стратив надію. Давнє „чаяти“ — ждати, чекати, сподіватися, мати надію; пор. відчай, одчай. Пор. іще галицьке „нечайно“ — несподівано. Слово давнє, бо початкове *од* (*от*) не встигло змінитися на *від*. З бігом часу „одчайдух“ змінилося в живій вимові на „оччайдух“, „очайдух“, але літературна мова знає тільки „*од*чайдух“.

Оковита — часто вживане в нас сло-

во, походить із латинського aqua vitae, „вода життя“, цебто горілка. Чуже походження слова давно забулося, й „оковита“ часто вживається навіть як прикметник до горілки, ніби як ліпший її ґатунок. Напр., Думи: Благослови мені оковитої горілки напиться 105. Але часом уживається й речівниково: Три кварті не простої горілки, оковити узяла 155. Те саме і в мові польській: okowita. Слово, здається, семінарського походження.

Олівець свою назву одержав від того, що вдавнину його робили з олова (оловець > олівець), бо олово позоставляє сліди на папері чи на чому іншому. Уживання олівців відоме було ще давнім грекам. З XI-го віку дуже шириться вживання олов'яних паличок, як олівців. Перші олівці були просто олов'яна паличка, і тільки з XI-го віку стають відомі олівці, оправлені в дерево. З того ж часу стали появлятися й олівці з графіту, що давали добрий чорний слід при писанні, — вони ступнево скоро виперли з ужиття олівці олов'яні, але назва „олівець“ позосталася в нас і до сьогодні й за новими графітними олівцями.

П.

Па- це стародавній префікс (приставка), добре відомий у нашій мові; визначає він другорядність, висновок, виник, потім. Приставку па- маємо в словах: пабородки, павідь, павіко, паволоч, паворожка, пагілля, пагін, пагуба, паділ, пасинок, паробок і т. п., — наголос падає все на цю приставку.

Паганий походить від латинського paganus і перше визначало мешканця паґа (pagus — село), селюка. А тому, що християнство ширилося напочатку головно по містах, а села (паґі) довго були ще неохрищені, то слово paganus (мешканець паґа), паганий стало визначати взагалі неохрищеного, нехриста. І нарешті, через погордливий погляд на неохрищених, паганів, повстало дальше значення: злий, недобрий. Костянтин Порфіророджений твердить у половині X віку, що слов'яни нехрищених звуть паганими; і певне це так було, бо вже найперші слов'янські пам'ятки X-XI віків широко знають це слово головно в значенні язичник (неохрищений), чужинець, а часом і в значенні невихований, грубий. В Україні звичайна вимова тільки паганий (рос. поганый), але літературний правопис вимагає писати поганий.

Падолист див календар.

Пай — східне слово, тюркське пай — частина, доля.

Пакість — це робити „навпаки“, не так, як бажано. Пор. опако — навідворіт, ц. сл. пакы.

Паморока дуже цікаве слово; в нім *па-* приставка (див. про неї вище), а *морока* — повноголосна форма від давнього *мрака*. Слово одного кореня й одного значення з „меркнути“ — темніти, тратити світло. Це праслово, а корінь його добре відомий і в інших старих мовах, напр. санскритське markás — затміння, литовське merkti — прижмурити очі. Давнє значення слова „паморока“ те саме, що й старослов'янського мракъ: тьма, темнота, туман. В західньоукраїнських говорах іще й тепер існує слово „паморока“ — туман; Словник Б. Грінченка подає „паморока“ як мряка з Кременчуцького повіту. Друге значення слова „паморока“ повстало від першого: затміння взагалі, затміння голови, затуманення, втрата притомности, обморок (об-морок). У першім, а особливо в другім значенні слово надзвичайно розгалужене в українській мові, напр.: морока, мрака (неправильно пишуть часом мряка, бож -оро- може дати тільки -ра-), мо́рок, моро́чити, морочливий, морочний, паморочний, запаморочити і ін. Часто вживається тільки в множині: мраки (тумани) залягли, мраки йдуть, мороки беруть — тратити пам'ять або притомність. Дуже частий і поширений вираз „не забивай паморок“ треба розуміти так, як і кілля забивати, — не забивай паморок (туману, темноти) в мою голову. В Придніпрянщині слово „паморока“ часом неправильно розуміють як „пам'ять“. В західньоукраїнських говорах слово „па́морока“ ще й тепер живе й визначає обморок, непритомність, напр. черновецький „Час“ ч. 1197. за 13 грудня 1932 р. пише: „Припадок паморокі

в маршала Авереску“, „На останці він перестав промовляти, впавши в памороки“. А ось іще приклад, що показує перше значення слова „паморочний“ як пасмурний, похмурний: „Того же лѣта бяше паморочно зѣло и дождевно вельми и поводь всюду“ („Древній Лѣтописецъ“, видання 1774 року, під 1407 роком). Словник М. Уманця й А(деської) Спілки 1898 р, IV 59 рос. „сознаніе“ перекладає словом „памороки“; за ним те саме повторює й академічний „Словник правничої мови“ 1926 р. ст. 187. Це зовсім неправильне пояснення, бо „памороки“ ніколи не визначають „притомність“. Видно, частий вираз: „Забити памороки“ (а Уманець подає ще підозріле: „Одбило йому памороки“) дав привід до неправдивого зрозуміння, ніби памороки — то притомність.

Пан — слово, надзвичайно поширене в нашій мові, пор.: пан, панський, паненя, панщина, панство, пані, панич, панна, панночка, панувати, панькатися і т. ін. Слово поширене тільки в західньо-слов'янських мовах, говірково знане й мові російській (напр. панья, панской товар). Походження слова остаточно не встановлено. Панує думка, що слово „пан“ повстало через скорочення слова „жупан“, як у російськім із „государ“ повстало „судар“: жупан — жпан — пан. Слово східнього походження, чи не аварсько-болгарського, — „жупаном“ звався ханський урядник, пізніш взагалі владика якоїсь більшої чи меншої країни (жупи). При розкопках ув Абобі знайдено колони болгарського князя-хана Омортага (813-832 р.), а на них він зветь „жупаном“. Пізніш слово „жупан“ поширилось серед західніх слов'ян, де й зазнало скорочення на „пан“. Слово „пан“ відоме по наших пам'ятках із XIV-го віку, відоме дуже часто й у різних формах (пан, пані, панський), а це говорить про те, що слово це мусіло появитися в нас іще задовго до XIV в. Слово „пан“ напочатку стосувалося тільки до великих владик, а пізніш воно ступнево опускалося все нижче, аж поки не стало словом загальним. Ця доля слова „пан“ зовсім однакова з долею грецького Κύριος, ц.-сл. Господь та старого „господин“, — спочатку це були означення головно Бога, пізніш владик, далі всіх тих, що мали рабів, а врешті ми так стали звати з чемности один одного. — Зазначу ще, що дехто з учених, напр. Г. Ільїнський та інші, обстоюють споконвічно-слов'янський характер слова „жупан“, — що це слово загальне індоевропейське, а з нього повстало „пан“. — Одного пня з „пан“ повстало й чеське panoš, польське panosza — паж, або й слуга-шляхтич у великого пана, потім стало визначати бундючність, пиху; звідсі пішли наші паношитися, розпаношитися.

Пана́ма. По закінченні Суецького каналу повстала думка прокопати Панамський канал і тим з'єднати океани Атлантицький із Тихим. Головний будівничий Ferdynand de Lesseps зробив 1879-1880 р.р. недобрі обрахунки, чому року 1888-го вся справа впала. Виявилися й великі надужиття: підкуплені були 300 послів, преса, навіть міністри. З того часу ця голосна „Панама“ стала назвою всякого великого грошового обману.

Панібрат, бути з ким за панібра́та. Повстало з польського panie bracie, za pan brat.

Паношитися див. пан.

Пантелик. Вираз „збити з пантели́ку“ дуже частий у нашій мові, в розумінні заплутатися, втратити вміння; слово відоме й мовам російській та білоруській. Повстання слова маловияснене. Корш уважав його за слово східнього походження; пор. пӓнд — хитрість, засіб, мистецтво, а -лік суфікс абстрактних іменників.

Папа́ха — східнє слово; пор. черкеське па — шапка, тюркське папах — хутрова шапка.

Папір, папіровий, папірня, папірник. Вдавнину писали на т. зв папірусі (грецьке πάπυρος), — рослина, що розводилася в Єгипті на берегах Нилу, а з неї виклеювали листки чи звої до писання. Папірус панував в Европі аж до XII-XIII століття, і тільки з того часу випирав його новий матеріял до писання, що вироблювався зо шмат. Цей новий матеріял затримав стару назву, — його звемо знімецька папір (Papier), папе́ру.

Звідси походить і папіроса жін. роду (форма східньоукраїнська й літературна).

Паполбма — стародавнє наше слово, визначало покривало, ковдра, відоме й іншим слов'янським мовам, напр. російській, словінській, хорватській, чеській. Походить із середньогрецького πάπλωμα — покривало.

Папуша, звичайно в виразі: „папуша тютюну" — жменя тютюнових листків. Слово повстало з румунського papuša пучок. Слово відоме й мові російській.

Паробок, це: па-роб-ок. Давнє слово рабъ уже в Супрасльськім рукопису XI віку відоме в формі робъ; з XII в. відоме й паробъкъ, яко молодий слуга. Стара приставка па- добре в нас відома.

Партáч початково визначало того, хто не був у цеху чи в цеховім братстві. Але більшість робітництва належала до цеху, — поза цехом лишалися тільки нездари, що робили будь-як. Ось цих нецехових і звано „партачами", від німецького parteiisch (з лат. pars) через польське partacz. Звідси партацтво, партачити — робити будь-як, псувати.

Пас повстало з пояс, з польського (в мові польській -oja- частенько стягується в *a*). Пор. сваволя (із своєволя).

Пасіка, па-сіка, праслово. Спочатку це була вирубана в лісі прогалявина, загороджена; пізніш на таких містах розводили бджіл. Взагалі бджільництво довго провадилось тільки в лісі, на таких просіках чи „пасіках", а пізніш стали його вести й по інших містах.

Паскудний, па-скудний. Слово відоме з найдавнішого часу, й перш визначало: бідний, немаючий, а це значення вкінці допровадило й до сучасного, — брудний, морально нечистий. Відоме багатьом слов'янським мовам. У нас іще маємо: паскуда, паскудити.

Патери́ця — посох, палка архієрейська, від гр. πατερικός (пор. лат. pater), новогр. πατερίτσα — посох духовних осіб.

Пáщéка, з па-щока, див. па-, звідси пащекувати, пащекуватий, пащекування й т. ін. Значення „пащекуватий": хто часто щоку розкриває, багато говорить.

Певний повстало від давнього „повати" (уповати) — надіятися, довіряти, покладатися. „Певний" той, на кого можна надіятися, довіритися. Дуже поширене в нас слово: певність, у-запевняти.

Пекло з бігом віків пережило цікаву історію. До XVI-го віку по пам'ятках звичайно маємо форму „пеколъ" (пекълъ, пьклъ, пеколъ), цебто чоловічого роду, а визначало „смола". Слово повстало з гр. πίσσα, лат. pix — смола, звідси старонімецьке pech, литовське pikkis. Було в нас іще давне слово „пекольница" — пекарня, а воно вказує, що давнє „пеколъ" визначало й місце, де горіло, або де горіла смола. Певне, з дуже давнього часу „пеколъ" стало визначати й ад, хоч давні наші пам'ятки не занотували цього, — вони знають тільки „пеколъ" — смола. Цікаво, що в греків, німців і ін. слово, що визначає смолу, разом із тим визначає й ад. В XVI в. в Україні панує вже форма нова — ніякого роду „пекло" (повстала, певне, з форми пьклъ через хомонічну заміну кінцевого ъ на *о*, пор. Петро, Павло з Петръ, Павлъ і т. ін.). В Крехівськім Апостолі 1560-х років ц. сл. адъ перекладається вже словом „пекло". Як ад, слово „пекло" відоме тепер майже всім слов'янським народам. Первісне значення пекла, як смола, сильно відбилося на українським уявленні пекла-аду, що все в'яжеться зо смолою. Пор. звичайні в нас народні вирази: „будеш горіти в смолі" (= в пеклі).

Пергáмен — добре вироблена шкура, що на ній вдавнину, до появлення паперу, писали книжки чи акти. Назву свою отримав від малоазійського міста Пергама (Pergamos), де цей матеріял виробляли в великих розмірах. Пліній розповідає про повстання пергáмену таку легенду. Фараон Птоломей, щоб убити розвій Пергамської бібліотеки, що стала конкурувати зо славною його бібліотекою Олександрійською, заборонив в II віці перед Христом вивозити з Єгипту пергамен. Тоді в Пергамі, за царя Євмена II (197-158 перед Христом) стали виробляти матеріял до писання зо шкур, що широко пішов по Европі й від міста Пергаму отримав назву пергáмен. Пергамен панував, як матеріял до писання, аж до кінця XIV віку.

Перéлюб. По багатьох українських го-

ворах знане дієслово „перелюбити“ — відбити в кого кохану дівчину чи коханого чоловіка. Напр. Словник Б. Грінченка III 125 подає з Харківщини: Вона мого хлопця перелюбила. У „Ілько Лепей“ В. Ґренджи-Донського (Закарпаття) читаємо на ст. 95: Його дівчину перелюбив жонатий Юрко. Ось від цього „перелюбити“ й повстали наші: пере́люб, перелю́бець, пере́любки, перелю́бний, перелю́бник, перелю́бниця, перелю́бство, — їх створив головно П. Куліш у своїх перекладах Св. Письма.

Перо. Встаровину писали каламом (див. каламар), але пізніш, коли запанував пергамен, а потім папір, стали писати й пером — гусиним чи іншим. Пера такого вживано аж до XIX віку, коли появилися сталеві пера (пор. польське stalówka), але й за цими сталевими позосталась стара назва — перо. Пор. стріляти, чорнило.

Пивни́ця зпочатку служила тільки для переховування питва (не конче пива) при багатих домах. Пізніш й бідаки стали робити собі погреби для переховування картоплі й інших речей, але назва зісталася „панська“ — пивниця. У східньоукраїнських говорах слово не знане, там — по́греб.

Пилип — це назва зайця (пор. Михайло — медвідь, Василь — кіт і т. ін.). „Вирвався як Пилип (пилип, заєць) з конопель“ — вирвався як заєць на свою біду.

Словничок Закарпатського говору.

Подаю тут коротенького Словничка слів с. Івашковиця, Іршавської округи на Закарпатті.

Андека — о́сьдечки, о́сьде,
Аче́й — може, та вжеж.
Айн — так, еге ж.
Ба́нда — музика (оркестра).
Банова́ти — жаліти, шкодувати.
Ба́ность — жаль.
Босорка́ня — відьма.
Бетя́р — пройди́світ.
Бетярчу́к — пройдисвіт
Баршу́н — бархат
Бреха́ч — брехун
Барна́стий — смушевий
Берві́нок — барвінок
Бирів, -ка — староста, -тиха
Божи́тися — вінчатися
Брост — бруньки на деревах
Бовч — ставок
Бу́ритися — наступає буря
Ва́рош — місто
Вари́ська — мійська
Вандрова́ти — мандрувати
Вбі́сьме — щоб ми, аби ми
В'є́дно — разом
Вбі́ — щоб, аби
В ячок — вояк, жовнір
Вши́тко — все
Во́лки — волики
Віга́н — дівоче плаття (для дітей та підлітків)
Ви́дитися — здаватися
Ви́шній — горішній
Вся́ди — скрізь
Во́зір — вікно
Ви́хор — вітер
Гада́ти — думати
Ганьби́тися — соромитися
Го́шитися — нахваля́тися, грозитися
Гид — гадюка
Го — його
Гу́слі, гусе́лка — скри́пка
Горі́ — на верху
Гра́ти — танцювати
Га́рдо — го́рдо, пишно
Гуча́ти — дзюрчати, шуміти
Груньо́к — горбок
Густи́ — грати (музика)
Гу́нцут — пройди́світ
Го́йкати — кричати
Гі́нде — он та́м, о́нде, о́ндечки
Герти́ка — сухо́ти, туберкульоза
Гев — сюди
Ґаздова́ти — господарюва́ти
Ґре́йцар — крейцар
Ґа́ті — штани
Ґроф — граф
Ґро́вський — графський
Ґо́мбиця — ґудзик
Ґвер — рушниця
Дя́ка — охота, бажання
Добрі́ — добре
Ді́дик — дідусь
Да́рьмо — дурно, даром
Ду́ркати — стукати
Дутки́ — гроші
Діло́к — гора покрита лісом (діл)
До́ста — досить
Ди́чка — груша
Дра́чка — шипшина, дика троянда
Д горі́ — до гори
Додівчити — додівувати
Дялалова́ти — насміхатися, глузувати
До́льки — доленька
Домі́в — додому
Да́ґде — десь
Довжа́нка — глечик
Дійти́ — скінчити
Єде́н — один
Єперка — шовковиця (дерево)
Жа́чко — кисет, гаманець на тютюн
Жальо́к — жаль, сум
Жура́ — смуток
Жеболовка — носова хустинка
Залуче́ний — заручений
Зада́рьмо — дурно, даром
За́дарь — дурно, даром
За́кидь — доки
За́то — тому
Заганяти — посилати
Завола́ти — закликати
Зи́мний — холодний
З кй́м — доки
Иця — міра (4 літрі)
І — її
Кату́н — вояк, військо
Кой прийдеш — коли (прийдеш)
Ке́дь би — коли б
Кишелисті — рябі
Коси́ця — квітки
Клапа́та — ухаста, каплауха
Когу́т — півень
Ка́вка — галка
Кострубатий — розтріпаний
Коло́пні — коноплі
Камара́т — приятель
Клино́к — кілок у стіні
Клинці́ — цвяхи, цвяшки
Ку́ртий — короткий
Ка́ртяти — грати в карти
Каба́т — пальто
Каті́нята — штанці
Комони́ця — люцерна
Курга́з — лічниця, шпиталь
Кураго́в — хоругва

Кост — харчі, страва
кошу́ля (рідко) — сорочка
Клебань — бриль
Коле́нки — короткі штани до колін із застьожкою (модерне)
Ко́вдош — жебрак, старець
Кима́к — вулик
Капу́ра — хвіртка
Кистеме́н — чорна хустка на голову
Лем — лише, тільки
Личи́ти — лічити, рахувати
Леґінь — парубок, юнак
Ла́ти — лаяти
Леда́ч — лодар
Лячи́ — лягти (Кінець буде).

Інж. Мих. Кириченко.

Навчаймося літературної мови від Шевченка.

Словник мови „Кобзаря“.

Побратися, а не віддатися. У двох ягнята пасли, а потім побрались 229.

Позаторік — два роки тому. Твою долю позаторік знала 39.

Позичати чого, а не пожичати. Пшона позичати 402.

Покепкувати з кого, а не над ким. З вороженьків покепкую 50.

Поки, або: „поки не“. Нехай він лютує, поки сам загине 9. Буду любить, поки не загину 129.

Покрай вулиць поспішали 173.

Полечу 164, а не полечу.

Полічити — порахувати. Полічили, що достали 32.

Полум'я, а не поломінь. Руки гріла на самім полум'ї 227.

Поміж бур'янами 70.

Помолитись за кого. Помолись за мене Богу 499.

Понад шляхом 21. Понадо мною 521.

Понаддніпрянські села 528.

Понедужати за ким. Дівчата аж понеду́жали за ним 372.

Попід гаєм 23.

Попо-: поповчити 474, попоміряв 22, попомуштрую 440.

Попросити чого. Талану того попросиш та тієї долі 931.

Попрощатись, а не попращатись. Попрощалась з циганами 288.

Порвати це роздерти, знищити, а не схопити. Кайдани порвіте 270.

Посеред лісу 217.

Посідати, а не посядати. Посідали 128.

Послати, а не післати. За рушниками послать 491.

Послухати кого-чого. Послу́хає моря 43.

Посміятися з кого-чого, а не над кимчим. Ми з тебе посміялись 246.

Потім, а не відтак. У двох ягнята пасли, а по́тім побрались 229.

Потопати, а не потапати. Потопали 204.

Потоптати, а не подоптати. Потоптав 566.

Потроху, а не потроха. Потро́ху діти виростають 455.

Потурати кому-чому. Гріхам великим потурає 316.

Поховати, а не архаїчне похоронити (рідке). Вдову давно вже поховали 550.

Почну, а не пічну. В добрий час почну́ 431.

Пошукати кого-чого, а не за ким-чим. Пошукайте долі 57.

Пре- (архаїчне): пребезумний 259, превелебную 413, предвічному 580, презавзятий 377, прездоровий 425, прелютий 560, пренеповинний 475, препоганий 31.

Прелат, а не пралат. Прела́тів лава 188.

Прибиратись, а не пристроюватись. Квітчалась, прибіралась 337. Дівчата хату прибірали 289.

Привітати, а не привитати. Привітаю вас 306.

Придбати чого. Придбала зіллячка 39. Придбав сірома грошенят 343.

Призьба, а не приспа. Сидить на при́зьбі коло хати 544.

При́сок чи жар, а́ не грань. Давайте приску 77.

Притоптати, а не придоптати. Притоптаний барвінок 445.

Притчею стали 444

Прізвище, а не призвище. Прізвища немає 95.

Пріся, а не Прися. Прісею звалась 212.

Про, а не *о* по дієсловах говорення. Про волю говорять 33. Усе думаю про його 458. Згадайте про мене 131. Питать про тебе 411. Щось шепочуть про отруту 477.

Про мене — мені все одно. Як хочете, про мене 391.

Просити чого. Пішла вона поради просити 154. Прошу́ 356, а не про́шу.

Просохли 343, а не просхли.

Просто, а не впрост. Погуляти просто 378.

Против ночі 79. Тут дав Бог мені близнята якраз против Спаса 282.

Протоптати, а не продоптати. Протоптаний 256.

Прощати, а не пращати. Прощай же, друже 465.

Прощатися, а не пращатися. Прощаюся я з землею 162.

Псало́м співаючи 514.

Псалти́р святий 497.

Пташечка, а не птичка. Пташечка тихне 319.

Пусти́ня заворушилася 166.

Р.

Ради страху 203.

Радий чому. Голоду раді 313.

Раз, разу. Сто раз 440. Разів зо два 128.

Рай, з раю 161, в раї 162 — в раю 93.

Ранній, а не ранний. Ранньою 163.

Рідний, а не рідній. Рідний син 115.

Річка, а не ріка. Мати на річці (на Нилі) прала 544.

Розламати, а не розломати 225.

Розмовляти, а не розмавляти. Буду знову розмовляти 342.

Розтоптаний, а не роздоптаний. Розтоптана змія 461.

Роме́н, а не Ромни. Книжечок в Ромні накупила 311.

Ручатись за що. За се не ручаюсь 127.

С.

Сам, сам один, а не один. Тяжко мені носити самому оці думи 453. Не сам один — толокою 498.

Самотній, а не самотний. Самотню 376.

Свій. Ой я свого́ (а не мого) чоловіка в дорогу послала 402. Благословіть дітей своїх (а не ваших) 254.

Світати, а не свитати. На дворі світає 61.

Свято, а не празник. І той минув, день Маковія, велике свято в Україні 89.

Сережки, а не ковтки. Ой надіну я сережки 407.

Синій, а не синий. Си́ній 92, си́нього 96, си́ня 142, си́нє 319.

Ситий чим. Ми малим ситі 245.

Скажу́ 281, а не ска́жу.

Склеп це підземелля, погреб, а не крамниця. В пана у кайданах у склепу конає 97. В склепу глибокім замуруй 537.

Скрипка, а не скрипці. Налагоджує скрипку 436.

Слухати кого-чого. Кобзаря слуха 96.

Сльоза, а не слеза. Сльозу 51, сльозою, 139, сльози 30, сліз 25.

Сміятися з кого-чого, а не над кимчим. З тебе сміятися будуть 236.

Собі. Пливуть собі та співають 34.

Сорочка, а не кошуля. Сорочечку до зносу носить 313.

Сохне, а не схне. Сохне 384, сохнуть 9.

Спитати кого про кого-що. Я спитав таки сусіду про Ганнусю 302.

Сподіватися чого. Смерти сподіватись. 341.

Іван Огієнко.

Мовне відродження Закарпаття.

Мова закарпатських поетів.

Мовне відродження Закарпаття йде надзвичайно поволі, а то тому, що місцеві письменники були завжди регіоналістами, закоханими у свою власну місцеву говірку. На щастя, такий погляд поволі заникає, й на Закарпатті помалу шириться нова ідея: Для одного народу – одна літературна мова й вимова, один правопис.

Ось у мене в руках збірничок поезій Василя Гренджи-Донського: „Тобі, рідний краю“, 1936 р, закарпатського письменника. Як видно з писань В. Донського, він сильно намагається писати літературною мовою, цебто стати письменником загальноукраїнським. Ось тільки цьому спиняємось на мові цього збірника, щоб дати авторові змогу глибше пізнати мову загальнолітературну.

Чисто місцевих слів у Ґренджи вже мало, напр.: Відсунула маленький **визіре́ць** (віконце) 33, Коли **зазоряє** (зазоріє) 18, Себе самодругу 26, Як з гори надійде **став** (вода) 19, Пустили став 23, Став надійшов 26, Гать (вода) надійшла 27, Не піду я ід (до) маржині 20.

Значно більше виразів загально „галицьких“: Болить гуцулку (болить у гуцулки) серце 42, демокрація (-тія) 46, дрожали (дри-) 13, Ти на дарунки не забудь (дарунків не забудь) 24, зі собою (з собою) 28, Явір паде (падає) 39, Потоки падуть (падають) 12, На Рідне Слово пам'ятайте (зайве тут *на*) 29, Пок' (поки) сонце 37, скорше (скоріше) 44, соловій (-ей) 35, сріберний (срібний) 14, филями (хвилями) 14, шляхотних (шляхетних) 42, щоби (щоб) 29. 46.

Є тут трохи й архаїзмів чи русизмів: Кудряву (кучеряву) хмару 10, Простерся (наліг) сумерк 32, Свобідний (вільний) вітер 31, свобідно (вільно) 10, стадо (череда) 13. 18. 36.

Пишемо: вівчаря, в косаря, у радості, а не вівчара 6, в косара 4, у радости 24. Пишемо *ув* тільки по приголосній (а не по голосній) перед голосною: палав ув огні, але: палали в огні 31.

Оці речення мало кому будуть зрозумілі: По нім воли волів боли 10, Кошениця ноги коле 20, Пивник 15, Там салаш біля криниці, гей, нап'юся я жентиці 8, Удар сапін 23. А оці речення вже зовсім темні: Хіба ж мало в склоню гір? 19. Нам висохли очі в журбі по камінню 42.

Є прогріхи проти літературної складні. Треба: Свого лісу не кидала (а не: Свій ліс не кидала 37). Ряд лілей білів, барвінок зеленів (а не: білівся, зеленівся 40), Візьме топора (а не: топір 17), Військо тільки доти військо (а не: військом) 44.

Часом Ґренджа творить нові слова, але дуже несміло: Почне сопілкати в чудову пищалку 38. В ліску іще сопранив пташки спів 31.

На наголоси — а вони ж — душа поезії — треба звернути п. Ґренджі найпильнішу увагу, бо вони в нього часто місцеві. Ось приклади (в дужках подаю наголос місцевий): беріжко́м (за беріжком 4), бо́йки (бойки́ 45), ле́мки (лемки́ 45), вогні́ (во́гні 38), граблі́ (гра́блі 8), ки́лим (кили́м 10), в облака́х (в обло́ках 12, треба: в хма́рах). орли́ці (о́рлиці 32, оси́на (осина́ 5), пра́пор (прапо́р 29), се́рну (серну́ 12), в ста́йнях (в стайня́х 32), в тю́рми, в тю́рмах (тюрми́ 42. 45. 48, в тюрма́х 45), шпилі́ (шпи́лі 32).

Місцеві наголоси в прикметниках: треба: весе́лої (а не: весело́ї 35), ду́жими (дужи́ми 37), мали́нові (малино́ві 38). півні́чна (північна́), смере́ковий (смереко́вий 15), чарі́вний (чарі́вний 10).

Дуже багато в збірничку Донського місцевих наголосів дієслівних. Напр. треба: броджу́ (а не: бро́джу 28), задушу́ (заду́шу 26), нажену́ (наже́ну 31), підкручу́ (підкру́чу 30), поворожу́ (поворо́жу 26), приверну́ (приве́рну 26), прошу́ (про́шу 38), розбуджу́ (розбу́джу 16), здоро́влю (здоровлю́ 12), попаде́ (попа́де 15), укра́де (украде́ 30), ва́литься (вали́ться 39), захо́дити (заходи́ти 21), захо́дило (заходи́ло 21. 31), кла́нятися (кланя́тися 47), прино́сив (приноси́в 31), схо́див (сходи́в 31), ки́дала (кида́ла 37), полеті́ла (поле́тіла 39), здобули́ (здобу́ли 45), обхо́дили (обходи́ли 36), пролили́ (проли́ли 45), те́рпить (терпи́ть 13), бу́ду, бу́де, бу́дем (буду́ 21, буде́ 11. 47, буде́м 21) і т. ін.

Вражає місцевий наголос займенників; треба: вона́ (а не: во́на 32), в тобі́ (в то́бі 30), била його́ (йо́го 48), з свого́ (з сво́го 48), на свою́ (на сво́ю 37).

Оці прислівники мають наголос на першому складі: весе́лий, але: ве́село (а не: весе́ло 36), широ́кий — ши́роко (широ́ко 12).

Тільки через глибоке студіювання своєї літературної мови закарпатські письменники зможуть стати письменниками соборними. Не вчившись, ніхто своєї літературної мови знати не буде.

Іван Огієнко.

Наші говори.

Сердечно просимо наших Читачів подавати нам більше діялектичного матеріялу зо своїх місцевостей На словах просимо конче подавати наголос (акцент). Записуйте фонетично, як чуєте. Як треба записувати, див. про це РМ 1934 р. ст. 151, 249 і 287.

Стара пісня.

По садочку походжаю
Та й сам со́бі розважаю,
Та й сам со́бі розважаю,
Що далеко милу маю.

Чи до неї лист писати,
Чи коником відвіда́ти?
Як я буду лист писати,
Будуть мене люди знати,
Не так люди як сусіди,
Висміють нас раз навсігди.

Ти, кони́ку, ступай вразно,
Ти міся́цю, світи ясно.
Як приїдем під ворота,
Вийшла мила як сиро́та.
Взяла ко́ня за вуздечку,
А мило́го за ручечку.
Дала ко́ню вівса - сіна,
А милому меду - ви́на.
Сама сіла та й дума́в,
Карі очі протирав.
Чом ти си́диш, чом дума́єш,
Карі очі протиравш.
Чи тобі жаль меду - ві́на,
Чи тобі жаль вівса - сіна,
Чи тобі жаль горіло́ньки,
Чи біло́ї постело́ньки.

Не жаль мені меду - вина,
Не жаль мені вівса - сіна,
Тільки жаль ми того світа,
Що йдуть марне мо́ї літа.

Цю пісню співають у селі Ре́кленець Жовківського повіту. Денис Щербицький.

Загадки.

1. Біжут два псе, позадерали носе (Сани).
2. Стоїт те́чка, на течці капле́чка, а в каплечці те́сечка (Мак).
3. Без обручів, без дна, повна бочка вина (Єйце́).
4. За лісом за пра́лісом золоте те́лі ре́че (Дзвін).
5. Два бракі кікают, а два здоганеют (Віз).
6. Чотири бракі в оден корч стрілеют (Дійки у корови).
7. Без рук без ніх лізе на оборіх (Диня).
8. Червона руже́на на поли лежела, сім рік трава не роде́ла (Ватра).
9. Кинь с поду — не розібєсі, кинь на воду — росплинесі (Папір).

10. Беж чого сьвіт не може бути? (Без імјé).

11. У лісі сі роде́ла, на дривітни сі робе́ла, а в руках плаче (Скрéпка).

12. Ні сани ні віс, а їде бес коліс (Човéн).

13 У лісі рубают, а на село триске́ падут (Дзвін).

14. Сидит пані у ґанку в червонім катанку, а хто її рушит, той плакати мусит (Цибулі).

15. Ходит пані по майдані, куди гляне — трава вјане (Коса).

16 Неве́димий дух струтив з голове капелюх (Вітер).

17. Маленьке-кревеньке ціле поле перебіжет (Серп).

18. Не їст, не пje, а ходит та бje (Годéнник).

19. Виса висит, хода ходит, виса впа́де, хода вхопет (Свині).

20. Шуварова донька шуваром ішла, ріков поспішела і сто сорочо́к на собі мала (Гуска).

21. У лісі рубано, у фабриці роблено, по селі ішло, баба́ми тріслó (Сéго).

22. Штери те́кі, два пате́кі, семе помахайло (Корова).

Записано в серпні 1932 р. в селі Москалівка біля Косова від малого хлопця Миколи Кабина. Хоч і малописьменний, Миколка проте часом любить закидати на мову книжкову. І О-ко.

Як селяни пишуть по-вкраїнському. Як зразок, як часом тепер пишуть наші селяни, подаю уривки з листа парубка з Луцька. „Шановнії пане ридакторе, поздурувляю вас з новим роком прошу вас барзо будьте ласка повідоміт міні... Я е хлопиць бідниї нимаю Звітки Жити Скінчив, 7 Кляси польської повшехної школи а по украінску я вже навчивсь тоді писати і читати коли я вже сам зрозумів... Я е сам украінець і люблю читати украінски книжки і другим Опувідати... Пирипрушаю вас шановнії пане ридакторе ни гнывайтесь тому що я так зле на писав бо нас не вчили по украінску... Барзо дякуїм вам вільможнуму пану ридактору за ваш часопис науково популярниї місячник Рідна Мова Це е Справедлива вкраінска щира мова“. Цікаво, що селянин усе пише „вкраінський“: „землю вкраінского народу, волю вкраінскої диржави“. Ще приклади: „По дешеві ціні, в польскі школі“. Вимова *о* як *у* дуже часта: мулитовники, буротися, зарубить, пучаткова і т. п.; так само *е* вимовляв як *и*: диржава, ридакторе. дишеви, Шивченка, хлопиць, дякуїм і т. п. І. О.

Слова з Болехівщини. Або й є — ага! правда! добре, що нагадав, напевно! Абой є прийди завтра! Або: чи дійсно: Абой є поїхали? **Будь здоров віддати** — попрощатися. **Видів** — мабуть, здається: Видів, щос гідний ґазда. **Дедва** — сміття. **Зав'ев** — зімлів. **Мутівець** — стояча, мутна вода. **Копура** — знищення, загибіль: Пішло збіже в копуру. **Палючка** — гарячка, звичайно у множині палючки: Такі го палючки взели. **Розпазушений** — розхристаний, відкрита пазуха. **Стриговець** — багно, мочар, де можна застрягнути. **Чухлюватися** — сковзатися, соватися (напр. по дошці). **Стеливом шиє** — гафтує. **Чиринкуватися** — перевертатися, гратися: Хмари чиринкуються, Коти чиринкуються. **Патуром бере** — відступами, час від часу: Біль бере ні патуром. Записала Олександра Дучимінська.

Цікаві слова з Вороніжчини. Користаюсь нагодою та подаю Вам кілька інформацій щодо мови на Вороніжчині. Досі мені не доводилося ніде зустрічати вказівок на ті місце і слова, що їх там уживають. Це такі слова: 1) Сейдень — (седень) — замісць: сьогодні (іноді і дуже зрідка — цейдень); 2) доймено — замісць напевно; 3) квинь — замісць кінь; 4) квишка — кицька. Арк. Животко.

Назви місцевостей. а) Жовківщина. Арта́сів, Батятичі, Бе́сіди, Блищи́води, Боянéць, Борові, Бу́тини, Бри́ще, Хитре́йки, Чисти́ня, Ви́нники, Ви́хопні, Вілька Куни́нська, Во́лиця, Во́ля Висо́цька, Во́ля Жовтяне́цька, Вечірки, Вязо́ва, Ву́днів (уряд. Уднів), Ги́равець, Гребе́нці, Гути́сько, Гли́нсько, Дере́вня (ур. Деревна). Добруси́н, Дальнич, Доро́шів (інколи Дорого́шів), Двірці, Фі́йна, Же́лдець (часто Же́лець), Жо́вква (дехто хоче Жовква́), Жовтя́нці (ур. Жовта́нці), Зало́зи, Забрід, За́мочок, Збанів, Здешів, Зве́ртів, Зібо́лки, Коло́дно, Коло́денце, Кошелів, Кре́хів, Ку́лява, Казуми́н, Кули́ків, Куни́ч, Купичво́ля (інколи Купичвіль). Ли́пина, Любе́лля (ур. теж 2 „л“), Ма́чишин, Майда́н, Ме́рвичі, Могиля́ни, Медве́дже, Мокро́тин, Мо́сти (Великі), Нади́чі, Нагірці, Нове́ Село́, Нови́й Став, Печихво́сти, Пи́ли, Поля́ни, Прова́ла, Передри́міхи, Переми́вки (ур Переми́волки), При́стань, Ре́клинець, Руда́, Сернівка, Сква́рява, Смере́ків, Сопоши́н, Стре́мінь, Сули́мів, Товма́ч, Тури́нка (інколи Туря́нка, а деякі хотять Ту́ринка).

б) Назви піль у Купичволі. Помірки, Вовків Кут, Коро́в'яче, Гребельки́, Добри́лівці, Попівщина, Вели́ке, Ви́ли, Горба́та Ни́вка, Жджа́ри, По́требки, Пога́риська, Сме́рдих, Попова, Поло́ви́чі (урядово вже Павло́вичі), Слободо́вщина, Перехре́стна, Да́лина, Колісце́, Прида́ток, Теребіж, Ми́хнівка, Прісни́сько. Зібрав Іван Маївський, Купичволя.

Словничок слів із пов. Добромильського, село Тростянець. В часі мого побуту на Підкарпатті зимовою порою 1936 р. зібрав я деяк слова з оповідання 65 літнього старенького чоловіка, пильнуючи якнайкраще прислуховуватися до його наголосів.

Ба — так.
би́в — був.
би́ла — була.
би́ли — були.
брато́у — брати, браття.
ве́рг — кинув.
ве́рже — кине.
взьо́в — взяв.
віджéну — відведу, відведу коня.
вми́рат — вмирав, людина вмирав.
всяди — всюди, скрізь.
гев — сюди, напр.: йди гев (йди сюди).
ген — там (не дуже далеко).
глядат — шукав.
глядати — шукати (а де в якому значенні й дивитися).
ґазда — господар.
ґаздуват — господарити.
да́ват — давати, або щось дав.
дне́ська — сьогодні.
дівча́ — дівчина.
за ріко́в — за рікою.
з не́в — з нею, напр.: пішов з не́в.
засі́хат — схне, сохне, засохне.
затала́бав — затоптав.

затя́мив — запам'ятав.
йди мо́в — йди й скажи.
кри́ват — кульгає.
ка́ди — куди, напр.: ка́ди йдеш?
ла́сні — властиво.
ле́кче — легке, легесеньке.
мо́вила — казала, говорила.
ни́кого — нікого, напр.: ни́кого не видів.

Камінка Стр.

ни́хто — ніхто, напр.: ни́хто не бив.
нич, ніч — нічого.
повіда́т — розказує, оповідає.
скік — ут к.
со́чив — багато говорив.
спочи́ват — спочиває.
сев - сів.
сіда́т — сідає.
сціп — змерз.
слічний — гарний.
ціпав — тер.
ціпала — терла, напр.: ціпала лен, або щось інше в значенні терти.
че́м же — чому.
чіє — чий.
юж — вже.

Гр. Домашовець.

Дописи Прихильників рідної мови.

Журнали Ваші — „Рідну Мову“ та „Нашу Культуру“ читаю пильно, і з них багато скористав. Як би було добре, коли б усі верстви нашого народу стали передплатниками цих журналів! Для народу, що не має власної держави, а поділений на чотири частині, а тому не має змоги нормально розвиватися, Ваші журнали дуже цінні, бо об'єднують цілу нашу масу під одну соборну культуру й під одну літературну мову. Усім співробітникам журналів бажаю доброго поводження, та щоб скоро здійснилися ті бажання, що їх проповідують Ваші журнали. Рочестер, 13. XII. 1936. Роман Гладуненко.

„Наша Культура“ й „Рідна Мова“, як для канадійського громадянства, надто поважні. У нас можуть читати тільки якнайлегшу літературу. Навіть тутешня наша інтелігенція не може легко з ними справитись. „Нашу Культуру“ можна б масово поширити, коли б вона — поруч строго наукових статтей — давала хоч половину легкого читання, чи доступних літературних, історичних чи подібних начерків. Підійти до канадійського українця з поважним змістом годі. 16. III. 1936. Вінніпег. Батько.

Подяка. Я, як передплатник „Рідної Мови“, дуже вдоволений з цього місячника. Без „РМ“ я не міг би звати себе українцем. „РМ“ — це мій необхідний друг, що щомісяця приходить відвідати мене й переконатися чи я вже краще говорю по-українському. На мою думку, кожний українець чи українка повинні негайно стати передплатником „Рідної Мови“, і таким чином буде ширитись одна українська літературна мова. Шановному п. Редакторові бажаю доброго здоров'я та довгого віку за таку корисну для українського народу працю „Рідній Мові“ посилаю двох нових передплатників. 17. XII. 1936. Франція. Юл. Ізьо.

Від Редакції й Адміністрації.

На „Фонд Рідної Мови“ прислали: Д. Щербицький 3 зл., Інж. М Єрмолаїв 50 гр., оо. Редемптористи з Тернополя 1 зл. Сердечно дякуємо. Хто дальший?

Листування. М. Стечишинові, Йорктон: Ваших 5 дол. не прийшло.

Селянська жертва. Розуміючи дорогоцінну Вашу працю над розвитком та впорядкуванням рідної мови своїми цінними виданнями, як „Рідна Мова“, які стали доступними для вивчення своєї літературної мови навіть для свідоміших одиниць селянських, прошу прийняти нашу скромну лепту на „Фонд Рідної Мови“, яку мені вдалося зібрати в своєму селі Малеві: від П. Зась 50 гр., Д. Зась 20 гр., Л. Радчук 50 гр., Т. Радчук 20 гр., Н. Вахновська 50 гр. і від себе 1 зл., разом 2 90 зл. 15. XII. 1936, с. Малів, Микола Шаховський.

Коректурний недогляд. На ст. 505 „РМ“ за 1936 р. ч. 11 в перекладі Євангелії опущено „із иродіянами“, чому вірш 16 треба читати так: „Й посиляють до Нього вони своїх учнів із иродіянами“.

Дозвіл „Бібліотеки Рідної Мови“ для Румунії виданий був іще 13 жовтня 1933 року N 6902.

Поширюйте „Рідну Мову“ серед своїх знайомих!

 — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1 числа: Річник І (без 2 і 3 чисел) 5·00 зл.; річник II, III і IV по 6·00 зл., оправлений по 7·50 зл.; в Европі по 10 зл., поза Европою по 2·35 дол. річник оправлений. Конто чекове П. К. О. ч. 27.110.

Відповідальний Редактор *Д. Грималь-Сідлецький*. Друкарня ОО. Василіян у Жовкві